

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav speciálněpedagogických studií

Bakalářská práce

Zuzana Štěpánová

Art brut a tvůrci s mentálním postižením

Olomouc 2014

vedoucí práce: Prof. PaedDr. Milan Valenta, Ph.D.

Čestné prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně, veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů, případně přímo v textu.

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce za odborné vedení a cenné rady.

Můj dík patří také příspěvkové organizaci Marianum v Opavě – jmenovitě sociální pracovníci Bc. Jitce Smyčkové - za vstřícnost a pomoc při získávání podkladů pro praktickou část práce.

V neposlední řadě děkuji paní Aleně Kuchařové za možnost obdivovat její díla a za přátelství, kterého si cením

Obsah

Úvod	s. 5
1 Art brut	s. 7
1.1 Historická východiska art brut	s. 7
1.2 Problematika vymezení art brut a znaky art brut	s. 8
1.3 Terminologie art brut a jeho vztah k některým uměleckým směrům	s. 10
1.4 Art brut a arteterapie	s. 13
2 Výtvarná produkce osob s mentálním postižením	s. 15
2.1 Mentální postižení, mentální retardace a její členění	s. 15
2.1.2 Globální determinanty mentálního postižení	s. 16
2.2 Tvorba a kreativita	s. 17
2.3 Specifika výtvarného projevu osob s mentálním postižením	s. 18
3 Art brut jako možnost integrace	s. 24
3.1 Východiska a změny v poskytování péče lidem s MP	s. 24
3.2 Fascinace veřejnosti díly z oblasti art brut	s. 26
3.3 Aktivity podporující výtvarnou tvorbu osob s MP	s. 27
3.4 Vlivy medializace na art brut	s. 33
4 Zdroje, cíle a metody praktické části	s. 35
4.1 Biografie autorky	s. 36
4.2 Výtvarná činnost autorky	s. 39
4.3 Znaky art brut v díle autorky	s. 44
4.4 Analýza díla autorky	s. 46
Závěr	s. 58
Seznam použitých informačních zdrojů	s. 60
Seznam příloh	s. 63
Přílohy	
Anotace	

Úvod

Téma bakalářské práce jsem zvolila s ohledem na to, že jsem tehdy pracovala v zařízení pro osoby s mentálním postižením a tato problematika mi byla blízká. V té době jsem se zajímala o uměleckou tvorbu lidí s mentálním postižením, kterou jsem považovala a dodnes považuji za jeden z moderních trendů na poli současného umění.

V zařízení, v němž jsem pracovala, žila (a dosud žije) klientka, jejíž kresby mě a mnoho dalších udivují svou originalitou a specifickým způsobem ztvárnění. Když jsem se rozhodovala o tématu bakalářské práce, zcela náhodou jsem narazila na článek prof. Milana Valenty v časopise *Speciální pedagogika*, v němž poukazoval na kresby nejmenované klientky z našeho zařízení. Byla jsem si zcela jistá, že jde o tutéž osobu a to zapůsobilo jako rozhodující faktor při volbě tématu.

Cílem práce je popsat umělecký směr art brut a zaměřit se na jednu jeho oblast, kterou je výtvarná tvorba lidí s mentálním hendikepem. Pokouším se zmapovat její znaky a specifika a zkoumám její úlohu na poli současného umění a ve společnosti vůbec.

V první kapitole teoretické části práce se zabývám vymezením uměleckého směru art brut, jeho znaky, historií a nesnadným definováním. Druhá kapitola je věnována problematice osob s mentálním postižením a jejich specifickému způsobu výtvarného zobrazování, který je v případě talentovaných osob možné označovat za jednu z oblastí art brut. Závěrečná kapitola teoretické části práce zkoumá art brut jako možnost integrace osob s mentálním postižením do společnosti. Z tohoto hlediska je téma práce aktuální, jelikož integrace mentálně postižených do společnosti je soudobým trendem.

V praktické části práce představuji konkrétní autorku: paní Alenu Kuchařovou – obyvatelku zařízení Marianum, p.o. v Opavě – a její díla. Na příkladu této autorky demonstruji znaky art brut tak, jak jsem je popsala v teoretické části práce. Dále se pokouším o kvalitativní analýzu jejích výtvarných prací s cílem odhalit skrytá poselství a sdělení obsažená v těchto dílech. K tomu mi slouží symbolický význam zvolených motivů, tvarů, barev a kompozice, poznatky o životě autorky a vlastní pozorování.

Za dobu, po kterou jsem měla možnost s paní Kuchařovou spolupracovat, se náš vztah rozvinul do roviny přátelství a tak je možné, že můj písemný projev bude místy působit osobně.

1 Art brut

Termín *art brut* pochází z francouzštiny a bývá překládán jako umění v původním nebo surovém stavu (taktéž původní či surové, syrové umění). Francouzský výraz *brut* může mít však i další ekvivalenty, jako je *prvotní*, *ryzí* nebo dokonce *brutální*.¹

Pojem art brut zavedl francouzský malíř Jean Dubuffet (1901 - 1985) v roce 1945.² Definoval ho jako: „... *díla vytvořená osobami, jež nejsou dotčeny uměním a kulturou, takže napodobování se u nich, na rozdíl od intelektuálů, vyskytuje jen minimálně, a vše – náměty, výběr materiálů, způsob podání, rytmus, rukopis atd. – vychází přímo z jejich nitra...*“³ Problematika art brut se v teorii a dějinách umění objevuje koncem 40. let 20. století, kdy se včlenilo do proudu moderního umění.⁴

1.1 Historická východiska art brut

Budeme-li zkoumat kořeny hnutí art brut, zjistíme, že mu předchází zájem o výtvarnou produkci lidí s duševním onemocněním ze strany předních psychiatrů, kteří již na konci 19. století shromažďovali díla pacientů. K nejznámějším patří sbírka Hanse Prinzhorna (1886 – 1933) při psychiatrické klinice v Heidelbergu, jež vznikla ve 20. letech 20. století. Tato sbírka nešla pozornosti Jeana Dubuffeta, který inicioval vznik klubu Compagnie de l'Art Brut, jehož členové postupem času získali širokou kolekci děl. Vznikla významná sbírka Colleciton de l'Art Brut, darovaná roku 1975 do Lausanne, kde následně vzniklo muzeum.⁵

Jean Dubuffet se stal propagátorem art brut, jež chápal v protikladu ke konvenčnímu nebo klasickému umění. Ve svém díle *Dusivá kultura* (1968) vysvětluje, že vše, co dnes nazýváme kulturou, je jen zlomkem toho, co se nám dochovalo. Jde o díla, která někdo (v tomto případě jakási elita mocných, bohatých nebo intelektuálů) označil za kulturu proto, že byla v dané

¹ SCHMITT, B. Vynález nového pohledu. In NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008.

² BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

³ DUBUFFET, J. Raději art brut než kulturní umění, 1949. In NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008. s. 17.

⁴ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁵ Tamtéž.

době uznávaná. Dle jeho názoru takzvaná kultura dusí vše nové, protože přežít mohou jen taková díla, která ta dřívější a privilegovaná napodobují, komentují či vykořisťují. Tím se ztrácí výjimečnost a umění přestává být uměním.⁶

Nutno podotknout, že Dubuffet sám měl k oficiální kultuře ambivalentní vztah, což bylo zdůrazňováno jeho kritikou.⁷ Ti upozorňovali na jeho protimluvy a rozdíly mezi hlásaným a realitou. Dubuffet navíc neposkytl jednoznačnou definici art brut, což je problém, s nímž se potýkáme dodnes. Navíc art brut od svého vzniku prošlo vývojem: původně se vymezovalo proti galeriím i sběratelství, pak se tam dostalo. V důsledku toho je názor na to, co je a není art brut, nejednotný.⁸

1.2 Problematika vymezení art brut a znaky art brut

Dle Dubuffeta je art brut uměním neprofesionálním, autentickým a inspirativním. Není kulturní, ale kulturotvorné, protože přináší nové estetické hodnoty, jako je poezie, invence či imaginace.⁹ Umí „vyděsit, znejistit, rozjitřit“¹⁰. Dle Nádvořníkové¹¹ je art brut „schopnost přesného vidění a současně vidění empatického“.

Dubuffet spojoval art brut s marginalizovanými skupinami – osobami, které nejsou ovlivněny současnou kulturou, nemají potřebné vzdělání (odtud *neškolené umění*) ani ambice stát se umělecky uznávanými. Nejde jim o diváka, ale o niternou potřebu tvořit.¹²

Tím se však vracíme k paradoxům, které art brut provázejí: i když tato díla vznikala v mnohdy uzavřených institucích (jako byly psychiatrické kliniky), „nějaká“ kultura tam vždy pronikala. Původně art brut nebylo určeno pro galerie, nemělo být propagováno (jako oficiální kultura vůči níž se striktně vymezovalo), přesto se stalo součástí modernismu. A ke všemu:

---

⁶ DUBUFFET, J. *Dusivá kultura*. Praha, 1998.

⁷ SCHMITT, B. Vynález nového pohledu. In NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008.

⁸ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁹ SCHMITT, B. Vynález nového pohledu. In NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008.

¹⁰ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010. s. 228.

¹¹ NÁDVORNÍKOVÁ, A. in BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010. s. 227.

¹² BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

začaly vznikat školy, které učili, jak tvořit díla tak, aby nesla rysy surovosti. Hledáme-li dnes art brut na výstavách, v katalogích, setkáváme se opět s tím, co někdo (v tomto případě kurátor výstavy - tedy intelektuál, odborník) označil za práce, jež s definicí art brut korespondují. Existují však názory, že skutečné art brut najdeme v těchto institucích jen stěží.¹³

Nebudu se proto nadále pokoušet definovat art brut. Vždyť Michel Thévoz¹⁴ sám prohlásil, že „art brut ... nic nedefinuje: nazýváme tak to, co se nedá spoutat definicí.“ Pro Jeana Dubuffeta je stěžejní otázka původu (autora). A co se týče ovlivnění či neovlivnění oficiální kulturou: pak je nutné soustředit se na to, čeho je v díle více a čeho méně. Smyslem toho, co Dubuffet o art brut řekl, je, že jde o umění, které není závislé na jiných, již existujících uměleckých směrech. Jeho zdrojem je nitro člověka a tak ukazuje to, co je skryto pod vrstvou konvencí a pravidel.¹⁵

I když jsme si ukázali, že vymežit termín art brut není jednoduché, považuji za důležité shrnout některé významné znaky či principy, které ho charakterizují.

Dubuffetova představa art brut má původ v hledání tvůrčího výkonu, jakéhosi popudu k aktivitě. Za hlavní kritéria tohoto směru proto považoval spontánnost tvorby a umělce – samouky, čisté ve smyslu ovlivnění. Dle Jochmanna¹⁶ je základním paradigmatem art brut: čistota, nevina, bytí mimo. Je to právě tvorba, která vzniká jakoby mimo vůli autorů, kteří pak tvoří, aniž to zamýšlejí, aniž cokoli zamýšlejí.

Někteří teoretici hovoří o tzv. obsedantním aspektu tvorby. Jiní chápou art brut v kontextu teorie alienace, jelikož umění vyvrhelů může být určitou formou odcizení. V art brut jsou díla výrazně spjata s životem tvůrce. Dubuffet trval na zveřejňování medailonů autorů, které obsahovaly i jejich vlastnosti. Tím upozorňoval na jedinečnost každého z nich.¹⁷

---

¹³ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

¹⁴ THÉVOZ, M. L'art brut, 1975. In NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008. s. 145

¹⁵ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž

Forma i obsah těchto děl nějakým způsobem provokují. Jsou zprávami z jiných světů, často tabuizovaných. V art brut je výrazná materiální složka díla – umělec se nesnaží materiál „zkrotit“, jak tomu bývá v profesionálním umění. Naopak: nechává ho projevit se v jeho přirozenosti, je pro něj zdrojem inspirace.¹⁸

Je nasnadě, že taková díla je problematické interpretovat, protože běžné postupy zde nestačí. Babyrádová¹⁹ proto přichází s otázkou: je vůbec možné a žádoucí taková díla nějak popisovat? Nestačí je pouze vnímat?

1.3 Terminologie art brut a jeho vztah k některým uměleckým směrům

V předchozím textu jsem se pokusila vymezit termín art brut. Ukázala jsem, jak nesnadné je tento fenomén definovat. K tomu jistě přispívá i terminologická nejednotnost a množství dalších odnoží či proudů, které mnohdy z podobného teoretického základu vycházejí. Ty pak mohou být vřazovány pod art brut, jindy je art brut vřazováno pod ně, často však stojí vedle nich a sdílí pouze některé znaky.

Valenta²⁰ poukazuje na to, že pokud bychom chtěli být terminologicky naprosto přesní, mohli bychom jako art brut označovat pouze Dubuffetovu sbírku v Lausanne. Dubuffet sám musel nakonec slevit ze svých požadavků autentičnosti. Výsledkem jsou takzvané připojené sbírky děl, které označil za *Neuve invention* zahrnující díla i těch autorů, kteří byli původně v kontextu art brut odmítáni. Tím došlo k tomu, že se hranice pojmu posunula a art brut přestalo být tím, čím původně (dle Dubuffetovy teorie) být mělo. Po jeho smrti propuká na poli pojmů bitva – zejména mezi francouzskými a anglofonními kritiky.²¹

---

¹⁸ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ VALENTA, M. Outsider art a umělci s mentálním postižením. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 4.

²¹ CÍSAŘ, K. *Umělec* 5. 1998. Dostupné z: <http://outsiderartcz.eu/artbrut.htm>.

Anglofonní svět se klání k termínu Outsider Art, který poprvé použil Robert Cardinal, když se snažil Dubuffetovu koncepci rozšířit o jedince stojící na okraji kulturního zájmu.²² V praxi však dochází často k tomu, že se tyto pojmy neodlišují.²³

Babyrádová²⁴ oba termíny včleňuje pod zobecňující výraz *spontánní umění*, kterým rozumí projevy intuitivní, samovolné a bez primárního účelu prezentace. Jejich cílem je vyjádření vnitřních poselství či prosté radosti. Kromě dvou výše uvedených směrů sem autorka řadí: insistentní umění, naivní umění, lidové umění, alternativní a pouliční umění, vizionářské umění, marginální projevy, environmentální vizionáře. Poukazuje však také na to, že snaha teoretiků o rozřídění proudů spontánního umění nedošla k jednotným závěrům.

V našem prostředí se o to pokusila významná teoretička art brut – Alena Nádvorníková, která tuto tvorbu vymezuje proti tvorbě lidové a naivní.²⁵ U nás jsou kořeny art brut spojeny s hnutím spiritismu – vzniká tak mediální či mediumní tvorba (díla tvořená pod vlivem duchovních sil z onoho světa, kdy autorem je kreslicí médium, jehož ruku vedou vyšší síly). Dále se v kontextu art brut hovoří o dílech psychotiků a také solitérů, v nichž najdeme znaky automatismu, mediální tvorby, symbolismu, surrealismu či naivismu.²⁶ Terezie Zemánková zase označuje art brut jako synonymum pro spontánní umění.²⁷

Na poli art brut (či spontánního umění, chcete-li) se však setkáváme s celou řadou dalších pojmů: Raw Art, hraniční umění, umění čistého srdce, umění dětí,²⁸ umění divoké, nezkrocené, imaginativní, instinktivní, základní, nepředstírané či nekultivované...²⁹

Vidíme, že oblastí, s nimiž je dnes art brut spojováno, je mnoho. Původně se hledalo na poli psychiatrie – dnes (kdy došlo k rozvoji arteterapie a zároveň psychofarmak) zde budeme spontánní a čisté projevy hledat těžko. Noví autoři se tak objevují ve skupinách, o nichž se dříve v souvislosti s art brut nehovořilo: například tvorba seniorů. Dnes také převládá

---

²² BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

²³ VALENTA, M. Outsider art a umělci s mentálním postižením. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 4.

²⁴ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008. s. 145

²⁷ *Art brut – František Dymáček* [texty katalogu Terezie Zemánkové]. Praha, 2011.

²⁸ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

²⁹ HORÁKOVÁ, K. *Zkušenost s art brut*. [online]. Brno, 2008. Bakalářská práce.

tendence rozdíl mezi jednotlivými segmenty art brut stírat. Tímto termínem v současnosti označujeme jak tvůrce art brut, tak ty, kdo se jím inspiroují.³⁰

Historicky je art brut spjato se vznikem avantgard: především surrealismem, dadaismem a expresionismem.³¹ Nacházíme v něm spojení také s kubismem, secesí, abstrakcí a lettrismem.³² Valenta upozorňuje na to, že art brut může být zastřešujícím termínem pro některé modernistické a postmodernistické styly a autory (mmj. inspirované například naivismem).³³ Mezi tehdy rozvíjející se avantgardou a art brut je však výrazný rozpor, který ho odlišuje od všech *-ismů*: art brut nemá daná pravidla a mezi umělci neexistují vazby.³⁴ Musíme si však uvědomit, že celá moderna vychází prakticky ze dvou zdrojů: z exotického umění a z umění dětí, psychotiků, médií a autodidaktů.³⁵

V prvním případě jde o umění primitivních národů. Souhlasíme-li s tezí, že art brut se navrácí k archetypovému základu společnému pro všechny lidi, vidíme paralelu s produkcí těchto kultur. Zajímavý pohled přináší Jochmann,³⁶ když o tvůrcích art brut říká: „možná jsou to šamani, kterým jejich lid přestal rozumět.“

Charakteristickým rysem výtvarného projevu dětí je spontaneita. Ačkoli je většinou tento projev chápán jako mimoumělecký, je výrazem nejpřirozenější potřeby projevit se.³⁷ Podobné tendence můžeme nacházet u tvůrců samouků či duševně nemocných. O těch, stejně jako o tvořících médiích, jsem se v předchozím textu již zmínila.

---

³⁰ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

³¹ HORÁKOVÁ, K. *Zkušenost s art brut*. [online]. Brno, 2008. Bakalářská práce.

³² KOPÁČ, R. *Když se ozvou vnitřní hlasy*. [online]. Dostupné z: <http://magazinuni.cz/ruzne/kdyz-se-ozvou-vnitri-hlasy/>.

³³ VALENTA, M. Outsider art a umělci s mentálním postižením. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 4.

³⁴ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

³⁵ HORÁKOVÁ, K. *Zkušenost s art brut*. [online]. Brno, 2008. Bakalářská práce.

³⁶ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010. s. 122.

³⁷ Tamtéž.

1.4 Art brut a arteterapie

Arteterapie je v širším slova smyslu definována jako léčba uměním. V užším významu jde o léčbu výtvarným uměním. Dle Petzolda je arteterapie „...teoreticky usměrněné působení na člověka jako celek v jeho fyzických, psychických danostech, v jeho uvědomělých i neuvědomělých snaženích, sociálních a ekologických vazbách, plánované ovlivňování postojů a chování pomocí umění a z umění odvozenými technikami, s cílem léčby nebo zmírnění nemocí a integrování nebo obohacení osobnosti.“³⁸

Výraz *art therapy* byl poprvé použit ve 30. letech 20. století v USA. V Evropě se tento termín začal používat až od roku 1940. Kořeny arteterapie však sahají mnohem dál, do 18. a 19. století, kdy se začal zkoumat výtvarný projev psychicky nemocných. Na tyto výzkumy navázal již zmíněný Hans Prinzhorn, když vydáním své knihy *Výtvarná tvorba duševně nemocných* (1922) výrazně přispěl k probuzení zájmu o tuto problematiku.³⁹ Jak jsem již popsala, toto dílo ovlivnilo i Jeana Dubuffeta. Kořeny arteterapie a art brut je tedy možné spatřovat v téže oblasti.

Dnes se arteterapie značně rozvíjí a výtvarná činnost je často součástí péče realizované v psychiatrických léčebnách a v celé řadě sociálních služeb (nejen těch určených lidem s psychickým onemocněním). Na základě toho bychom se mohli domnívat, že nutně musí vznikat díla, jež bychom mohli označit za art brut. Tak tomu ale není a dá se říci, že arteterapie tlumí spontánní výtvarné projevy.

Je důležité si uvědomit, že arteterapie a art brut sledují zcela odlišné cíle (můžeme-li vůbec o cílech v kontextu art brut hovořit). V arteterapii dominují cíle terapeutické a vznik obrazů, kreseb nebo plastik je vlastně vedlejší produkt, nikoli primární cíl. Příkladem je právě lékařské prostředí, kde to, co je spontánní a co se vymyká, je eliminováno. Svou roli sehrává i rozvoj psychofarmak: v závislosti na zlepšení stavu pacienta dochází i ke změnám v jeho produkci. Práce jsou pak méně originální, méně zajímavé. To je cena za návrat do společnosti. V arteterapii se navíc buduje vztah mezi terapeutem a klientem.⁴⁰ Arteterapie klade důraz

---

³⁸ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha, 2008. s. 30.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

na proces tvorby, který je integrujícím činitelem v prevenci a terapii. Jde jí o zmírnění či odstranění konkrétních těžkostí, jež člověk má.⁴¹

Dubuffet viděl rozdíl mezi duševní poruchou a šílenstvím, které je dle něho základem umělecké tvorby. Dispozice k šílenství je pak v každém z nás a umělecká tvorba sama o osobě je synonymem pro šílenství: má patologický základ. Jestliže však psychika člověka v socializaci selže, je tu možnost sebevyjádření pomocí umění, což může pomoci k návratu do společnosti.⁴² Zde vidíme možný terapeutický efekt art brut.

---

⁴¹ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha, 2008. s. 30.

⁴² BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

2 Výtvarná produkce osob s mentálním postižením

Jak jsem již uvedla v předchozí kapitole, nacházet dnes ryzí díla, jež bychom mohli označovat za art brut, je čím dál obtížnější. Ve snaze objevit „nezasažené“ a originální autory je jednou z oblastí zájmu právě tvorba lidí s mentálním postižením.

Výtvarná činnost mentálně postižených má význam jak v diagnostice, tak v terapii. Můžeme říci, že jakákoli výtvarná činnost těchto osob má terapeutický charakter: rozvíjí psychomotoriku a řeč.⁴³ Kdy ji však můžeme označit za umění? V poslední době se setkáváme s extrémem: vše, co lidé s postižením vytvoří, je označováno za umění. Mezi nimi je však stejné procento talentů jako v běžné populaci. Umělcem se člověk stane tehdy, když se mu podaří najít svou vlastní formální řeč.⁴⁴

2.1 Mentální postižení, mentální retardace a její členění

Mentální postižení (dále též MP) je pojem širší než termín mentální retardace (dále též MR). V současnosti jím označujeme osoby s IQ nižším než 85 – tedy nejen lidi s diagnózou MR, ale i osoby se subnormní inteligencí, protože MR se týká až jedinců s IQ pod 70. Nutno podotknout, že inteligenční kvocient není jediným diagnostickým východiskem syndromu MR.⁴⁵

Mentální retardaci volně překládáme jako zpoždění duševního vývoje. Můžeme ji definovat jako: „...vývojovou duševní poruchu se sníženou inteligencí demonstrující se především snížením kognitivních, řečových, pohybových a sociálních schopností s prenatální, perinatální i postnatální etiologií.“⁴⁶

---

⁴³ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. Praha, 2009.

⁴⁶ Tamtéž, s. 12.

MKN-10 (10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí) ji vymezuje následovně: „Mentální retardace je stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován především narušením schopností projevujících se v průběhu vývoje a podílejících se na celkové úrovni inteligence. Jedná se především o poznávací, řečové, motorické a sociální dovednosti“⁴⁷.

Základní diagnostické členění MR stanoví MKN-10. Mentální retardace se dělí na:

- lehkou: IQ 50-69
- středně těžkou (střední): IQ 35-49
- těžkou: IQ 20-35
- hlubokou: IQ do 19⁴⁸

2.1.1 Globální determinanty mentálního postižení

Není v možnostech této práce zabývat se podrobně všemi strukturálními vývojovými změnami vyskytujícími se u mentálního postižení. Přesto si dovoluji zmínit obecné determinanty vyskytující se u tohoto postižení tak, jak je uvádějí Valenta a Müller⁴⁹: impulsivnost, hyperaktivita nebo hypoaktivita, emoční vzrušivost, zpomalená chápavost, ulpívání na detailech, nízká srovnávací schopnost, snížená mechanická a logická paměť, těkává pozornost, poruchy vizumotoriky a celkové pohybové koordinace. Dále se u těchto osob setkáváme s infantilností, zvýšenou závislostí na rodičích, sklonem k úzkosti a neurastenickým reakcím, zvýšenou sugestibilitou a rigiditou, nedostatky v osobní identifikaci a vývoji „já“, opožděním psychosexuálního vývoje, nerovnováhou mezi aspirací a výkonem, zvýšenou potřebou uspokojení a bezpečí, poruchou mezilidských vztahů a komunikace a malou přizpůsobivostí k sociálním požadavkům.

---

⁴⁷ VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. Praha, 2009. s. 12.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž.

Je jisté, že změny v oblasti kognitivních procesů, emočního prožívání, koordinace a vizumotoriky budou mít rovněž zásadní význam pro odlišnosti v oblasti výtvarného projevu.

2.2 Tvorba a kreativita

Tolikrát zmiňovaným a ceněným znakem art brut je ničím nemezované puzení k tvorbě. Ráda bych se u tohoto tématu zastavila a poukázala na to, že jde o proces nezávislý na intelektu člověka.

Babyrádová⁵⁰ hovoří o tvorbě jako o mentální cestě, jež je naplněna poselstvími, která nelze sdělit jinak než prostřednictvím umění. Zemánková⁵¹ vidí ve spontánní tvorbě automatické chrlení obrazů bez jakékoli autocenzury. Jestliže u těchto autorů nacházíme v jejich dílech jisté společné znaky, nejedná se o společnou inspiraci, ale o jakousi *mentální spřízněnost*, která čerpá z *mimovědních složek osobnosti*.

Prinzhorn⁵² hovoří v této souvislosti o tvůrčím pudu a jeho metafyzickém základě. Expresivní jednání dle něj zahrnuje jak motorické projevy, tak výrazové. Jejich cílem je bezprostřední projev duševna: duševno tak získává určitou podobu. Potřeba projevu duševna je nutková a má pudový základ. Tvorba má k dispozici různé způsoby jednání a jedním z nich je výtvarný projev. Vedle potřeby projevu duševna rozlišuje potřebu hrát si a zdobit. Na základě tohoto vymezení nabízí zajímavé schéma kořenů výtvarné tvorby (viz Příloha A).

Kreativita (tvořivost) je chápána jako proces, kterým dochází k objevení, vynalezení či odkrytí něčeho nového, původního. Může být také spojována s vlastnostmi osobnosti, jež jsou prisuzovány intelektové nebo emoční složce, vědomým nebo nevědomým procesům.⁵³

I když se setkáváme s názory, že kreativita má intelektový původ, můžeme se v odborné literatuře setkat také s tvrzením, že kreativita a inteligence jsou na sobě relativně nezávislé, protože právě u lidí s nižší inteligencí je tvořivost ovlivňována hlavně faktory

---

⁵⁰ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁵¹ *Art brut – František Dymáček* [texty katalogu Terezie Zemánková]. Praha, 2011.

⁵² PRINZHORN, H. *Výtvarná tvorba duševně nemocných*. Řevnice, 2009.

⁵³ GEIST, B. *Psychologický slovník*. Praha, 2000.

mimointelektovými. Ještě u osob s IQ 50 nacházíme smysl pro barvu a rytmus a kreativitu je možné pozorovat i u lidí s těžším postižením. Mezi jednici s mentálním postižením se uvádějí 3 až 4 % talentovaných malířů.⁵⁴

Znovu se vracíme k otázce: je vůbec normalita slučitelná s kreativitou? Vždyť tvořivost nutně potřebuje výjimečnost a ta zase nutně znamená odchylku od normy.⁵⁵ To, čeho si „normální“ populace na takových výtvarných dílech cení, je schopnost autorů vidět a vyjadřovat se *jinak*.⁵⁶ Prinzhorn⁵⁷ vidí hodnotu díla ve tvůrčí síle autora, což je dle něj schopnost vnést to, čím byl „pohnut“ do díla tak, že pozorovatel bude mít co nejvíce podobný prožitek.

2.3 Specifika výtvarného projevu osob s mentálním postižením

V závislosti na hloubce postižení je možné zjednodušeně říci, že kresby lidí s mentálním postižením vykazují nekonstantní a individuální zpoždění za „normou“. U osob s lehkou MR se setkáváme s četnými deformacemi v oblasti tvarů i proporcí. To souvisí se špatnou koordinací motoriky s analyzátory. Objevují se schematické automatismy v zobrazování – a to hlavně postav, které jsou ztvárněny téměř vždy en face. Stadium hlavonožce přetrvává u jedinců s lehkým stupněm postižení až do 8. roku věku. Lidé se středním stupněm MR mají schopnost zobrazovat pouze obrysová schémata nebo události. Naproti tomu lidé s těžkou MR dosáhnou nejvýše úrovně primitivního zobrazení postavy.⁵⁸

Je zřejmé, že odlišnosti v kresbě se u lidí s MR objevují již v dětském věku. Zicha⁵⁹ zmiňuje znaky kresby takto postižených dětí, u nichž nacházíme již v období čmárání typické rysy: stereotypnost, bizarnost, nejistý či agresivní přítlak na kresebnou plochu, chyby v kompozici, nesoulad, zúženost, bezobsahovost. Blíže také vysvětluje neschopnost koordinace činnosti motorické, smyslové a činnosti mozkových center u dětí s lehkou MR: ruka pak může setrvávat v pohybu, kdy už to není žádoucí nebo naopak je brzdou a nedovolí plně zobrazit

---

⁵⁴ VALENTA, M. Outsider art a umělci s mentálním postižením. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 4.

⁵⁵ *Art brut – František Dymáček ...*

⁵⁶ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁵⁷ PRINZHORN, H. *Výtvarná tvorba duševně nemocných*. Řevnice, 2009.

⁵⁸ VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. Praha, 2009.

⁵⁹ ZÍCHA, Z. *Úvod do speciální výtvarné výchovy*. Praha, 1981.

původní záměr. K dalším znakům řadí: absurdnosti v kresbě (vznikající vlivem rozumových nedostatků) či tendenci vázat velikost objektů dle síly dojmu (největší je pak to, co vyvolává nejsilnější zážitek).

Kresby dospělých mentálně postižených autorů vyznačující se labilitou, chybami perspektivy, deformacemi tvarů předmětů a poměrů proporcí se mnohdy velmi podobají výtvarnému projevu dětí (myšleno v intaktní populaci). V některých případech je skutečně morfologie tohoto výtvarného projevu téměř totožná s projevem osob s MR, obsahové podobnosti spatřujeme zejména s tvorbou předškolních dětí. Babyrádová⁶⁰ hovoří o tom, že díváme-li se na tvořící autory s MP, můžeme vidět různé stupně psychomotorického vývoje jednotlivých stádií ontogenetického vývoje dětí. I když nemůžeme identifikovat výtvarný projev jedinců s MP s výtvarnou tvorbou dětí⁶¹, v Příloze B uvádím pro zajímavost jednotlivé etapy vývoje dětské kresby.

Předchozí text by v nás mohl vzbudit dojem, že umělecká tvorba osob s mentálním postižením je výrazově chudá a připomíná dětské čmáranice. Přesto jsou tito lidé schopni tvořit díla, která veřejnost uchvacují. U osob s mentálním postižením se vyskytují různé patologické poruchy mozku. Umění je však o citech, emocích, imaginaci, symbolice, ... Lidé, kteří jsou znevýhodněni v jednom, mohou být velice silní v jiném.⁶²

Ač by se umění těchto autorů nemělo kategorizovat dle výkladů vyplývajících z obecné teorie umění, existují některé typy kreativních přístupů, které jsou těmto tvůrcům společné. Jejich obrazy se sice vyznačují individuálním uchopením námětu a zároveň připomínají konkrétní umělecké styly, v tvorbě celé skupiny postižených však můžeme vysledovat stylistické vzorce, které se opakují. Autonomie tvůrců je proto do jisté míry omezena.⁶³

Nejdříve se zastavím u využití kresebné plochy: často se setkáváme s tím, že tito autoři tvoří důsledně vybarvené plochy a mají potřebu zaplnit papír (Prinzhorn⁶⁴ hovoří o *horror vacui* – strachu z prázdných míst nebo dává tuto potřebu do souvislosti s nutkáním tvořit). Zjišťujeme, že plocha bývá hned na začátku procesu tvorby jakoby rozparcelována – bez ohledu

---

⁶⁰ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁶¹ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

⁶² Tamtéž.

⁶³ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁶⁴ PRINZHORN, H. *Výtvarná tvorba duševně nemocných*. Řevnice, 2009.

na motivy, které iniciují vznik práce. V tom spatřujeme inklinaci k rytmizování plochy podkladu.⁶⁵ Nádvořníková⁶⁶ popisuje jev otáčení výkresů na stole, s nímž se setkáváme u umělců v art brut. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit existenci tohoto fenoménu také u osob s mentálním postižením. U takových obrazů pak není patrné, co je nahoře a co dole.

Nejobecnějším principem uměleckých děl je rytmické uspořádání. Tendence k rytmizování a opakování tvarů nemá pouze dekorativní charakter, ale má existenciální povahu (sdělovat skrze rytmické). Opakování jednoduchých forem může být snahou o dosažení maximálního účinku. Rytmicky se opakující prvky vytvářejí u diváka obraz vyššího poetického řádu jistoty a stability.⁶⁷

V obrazech mentálně postižených tvůrců může docházet k integraci pozadí a figury. Samotná figura nebo věc bývá strukturována – objevuje se rytmizace a opakování jejích částí. Setkáváme se s geomorfizací figury nebo věci (krajiny) – kdy tato je složena z drobných geometrických obrazů. Dochází k synkrezi: figurativní motivy splývají, kompoziční vrstvy se prolínají – čili postavy, věci i pohledy na krajinu tvoří jeden celek. Autor tedy tvoří jakoby „ze všech stran“. Sjednocuje motivy pomocí dekorativních struktur složených z opakujících se drobných prvků. Takový obraz pak připomíná umění přírodních národů. Při volbě konkrétního námětu si autor všímá opakujících se struktur a při ztvárnění celého námětu vlastně abstrahuje, což může působit až organicky. Lidé s mentálním postižením málokdy zobrazují reálné postavy. Spíše je zajímají smyšlené figury, které mají často mytickou podobu. Také zvířata bývají antropomorfizována (někdy je nelze odlišit od lidských postav).⁶⁸

Ráda bych se nyní zastavila u schopnosti abstrakce. Ve tvorbě osob s MR najdeme projevy figurativní i abstraktní. Abstrakce má několik podob: někdy je psychomotorického původu (spleť čar, skvrn), jindy je podobná umění přírodních národů (biomorfní a geometrické formy).⁶⁹ U mentálně postižených osob se často hovoří o poruchách myšlení a neschopnosti abstrakce. Praxe při výtvarném projevu však ukazuje, že tvorba těchto autorů vykazuje znaky vysoké grafické abstrakce (jednoduché náměty jsou abstrahovány v nadreálné poetické obrazy). Zatímco profesionální umělci dosahují abstrakce procesem intelektuální redukce,

---

⁶⁵ PRINZHORN, H. *Výtvarná tvorba duševně nemocných*. Řevnice, 2009.

⁶⁶ NÁDVOŘNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008. s. 145

⁶⁷ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž.

umělci s mentálním postižením jí dosahují spontánně. Je však možné, že obrazy, které divák vnímá jako nefigurativní a abstraktní, vnímá autor naopak jako předmětné.⁷⁰ Umění outsiderů bylo vždy spojováno s narativními formami obrazného vyjádření. Abstrakce bývá naproti tomu nahlížena jako protiklad tohoto narativního přístupu.⁷¹

Lidé s mentálním postižením volí ve své tvorbě velmi často všední náměty (nejsou schopni zobrazovat prostředí, o němž mají jen zprostředkované informace).⁷² Tím se liší od psychotiků. Mají však svůj osobitý způsob vidění našeho světa. Mluvíme o ideoplastickém zobrazování (nejen, jak to vidím, ale také jak tomu rozumím). Jejich díla zobrazují, co se událo (i v různých časech, prostorech) a zároveň odkazují na skrytou budoucnost.⁷³

Dalším důležitým prvkem je inkluze písma do obrazu a to i u těch autorů, kteří číst a psát nedovedou nebo mají potíže s řečí. Tento jev je důkazem sklonu k obrazovému myšlení. V takových dílech dochází k synkrezi obrazu a jazyka, v čemž spatřujeme podvědomou tendenci k prapůvodní symbolizaci světa (neboť již v prehistorických kulturách objevujeme obrazový původ písma). Tito tvůrci touží převádět verbální reflexi světa do obrazové podoby. Zacházejí s textem jako s obrazovými motivy, posilují obrazový původ písma. Někdy text může působit jako báseň a dokonce vytvářet zvukomalebné představy. Toto volné zacházení s písmem rozšiřuje způsoby vnímání obrazu.⁷⁴ Tvůrce s mentálním postižením písmové znaky zajímají, jsou pro ně zdrojem inovace. Mnohdy objevují nové grafémy („nová písmena“).⁷⁵

O nutkavé potřebě tvořit, niterné potřebě člověka vyjavit své duševno, jsem se již zmínila. Tato potřeba posiluje význam materiální složky v art brut, kde je umělcem kladen důraz na hmotu. Hmota se sama nabízí podlehnout tvůrčímu výkonu. Autor hnán potřebou tvořit často sáhne po nejbližším možném způsobu vyjádření: k prostředkům a nástrojům, které má k dispozici. V praxi se pak setkáváme s tím, že člověk například kreslí popisovací tužkou na okraje časopisů, letáků – prostě proto, že má tento materiál nejbližší. Může dojít až k „závislosti“ na určitém postupu, technice, materiálu – přítomnost těchto prvků se pro autora stane potřebou. Pokud uvedené nemá, hrozí omezení až zánik tvůrčí aktivity.⁷⁶ U lidí s těžkou

---

⁷⁰ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

⁷¹ *Mentální vrstevnice*. Praha, 2011.

⁷² BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁷³ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

⁷⁴ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁷⁵ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

⁷⁶ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

mentální retardací sledujeme zálibu pracovat s materiálem (hlína, textil,...). Jde o bazální materiálovou imaginaci: dojem či představa jsou externalizovány, vnímané je redukováno na bazální formy.⁷⁷

Ačkoli art brut a arteterapie sledují odlišné cíle, nemůžeme ignorovat jistý „léčebný“ efekt umění. Proto se nyní pokusím blíže specifikovat významy, které výtvarná produkce lidem s mentálním postižením přináší.

Původ veškerého umění je spatřován v imaginaci. U autorů s mentálním postižením má imaginace několik funkcí. První z nich je funkce expresivní (vyjádřit se).⁷⁸ Tvorba je nástrojem komunikace, vizuální projev je často způsob, jak se tito tvůrci vyrovnávají s tím, že neumí číst a psát⁷⁹ nebo mají narušenou verbální složku komunikace.

Další funkcí imaginace je funkce substitutivní. Tato funkce nahrazuje racionální objektivizující pohled na svět – nahrazuje tedy logický výklad světa. Tito tvůrci tak přispívají k poznání světa (jeho archetypové podstaty).⁸⁰

Poslední funkcí imaginace (tak, jak je popisuje Babyrádová⁸¹) je funkce poetická (metaforická), která má svůj význam u těch autorů, kteří se tvorbě věnují na vyšší úrovni: jde o osobitý nezaměnitelný rukopis tvůrce.

Kromě toho, že výtvarná tvorba rozvíjí řeč, přispívá ke komunikaci s „normálními“ a cvičí psychomotoriku, je nástrojem komunikace i na intersubjektivní úrovni.⁸² Integruje osobnost člověka, posiluje také vědomí vlastní identity. Má také psychohygienický význam a pomáhá překonávat izolaci.⁸³ Výtvarné umění může být prostředkem k uvolnění psychických tenzí. Snížený intelekt se projevuje také emoční nerovnováhou, která může vést k prvním projevům v oblasti art brut: tvůrce se tak snaží výtvarně sdělit vnitřní nevyrovnanost. Dá se říci, že čím

---

⁷⁷ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁸⁰ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁸³ ZÍCHA, Z. *Úvod do speciální výtvarné výchovy*. Praha, 1981.

více nevyvážených psychických (nebo i fyzických) projevů tvůrce má, tím více se snaží o řád a harmonii ve svých dílech – i když je tato snaha nevědomá.⁸⁴

---

⁸⁴ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

3 Art brut jako možnost integrace

Snaha integrovat osoby s mentálním hendikepem do společnosti je jedním z hlavních trendů současného postoje k těmto osobám. Zejména v naší zemi jde o téma velmi aktuální. Zapojení, či znovuzapojení lidí s mentálním postižením do života společnosti je z mnoha důvodů ztíženo. Majorita se ještě velmi často dívá na mentálně postižené s despektem, který pramení z nepochopení a nevědomosti. K těmto postojům rovněž přispěl způsob, jakým bylo o tyto osoby pečováno v minulosti (a který se dnes snažíme změnit).

3.1 Východiska a změny v poskytování péče lidem s MP

System péče, který byl poskytován osobám s mentálním postižením, označujeme jako *ústavní péči*. Tento model dosáhl svého rozšíření v minulém století a dá se říci, že ho v určitých obměnách nacházím dodnes. Ve své době plnil důležitou roli v zabezpečení potřeb postižených lidí. Dnes je tento model překonaný, upozorňuje se hlavně na jeho negativní důsledky – v oblasti dodržování lidských práv osob s mentálním postižením a v oblasti kvality života těchto osob.⁸⁵

Péče o postižené byla realizována v ústavech nacházejících se zpravidla mimo hustě osídlené lokality. Abych přiblížila negativní důsledky fungování těchto velkokapacitních zařízení, vysvětlím pojem *totální instituce*, který zavedl Goffman: „Totální instituce můžeme popsat jako místo pobytu a práce, kde velký počet lidí se stejnou charakteristikou, oddělen po značnou dobu od ostatní společnosti, vede společný, od ostatní společnosti uzavřený, formálně řízený život.“⁸⁶

V praxi to, laicky řečeno, znamená, že ústav vytváří pro své obyvatele jakýsi mikrosvět, který funguje podle vlastních pravidel. Tenhle mikrosvět však své obyvatele omezuje, protože chce, aby se přizpůsobili oni jemu. Navíc funguje jinak, než skutečný svět. Tím, že byla pro lidi

---

⁸⁵ *Manuál transformace ústavů: deinstitucionalizace sociálních služeb*. Praha, 2013.

⁸⁶ GOFFMAN, E. in *Manuál transformace ústavů: deinstitucionalizace sociálních služeb*. Praha, 2013. s. 11.

s postižením vytvářena specifická prostředí, docházelo k jejich vyčlenění z prostředí přirozeného.

Odklon od institucionálního modelu péče je charakteristický procesem deinstitucionalizace a přechodem k péči komunitní – tedy poskytování služeb doma a v komunitě. V našich podmínkách začaly první alternativy k ústavní péči vznikat po roce 1989. V současné době tedy vedle sebe existují dva modely sociálních služeb: překonaný institucionální a nový komunitní. To však není efektivní – i s ohledem na vynakládané zdroje. Proto bylo nutné, aby se sociální politika začala změnami zabývat cíleně a řízeně. A právě k tomu slouží proces transformace pobytové ústavní péče.⁸⁷

První aktivity v oblasti transformace ústavních zařízení se objevily již v roce 2004. Na ně navázal pilotní projekt Podpora transformace sociálních služeb (2007 – 2013). Aktuálně běží projekt Transformace sociálních služeb (2013 – 2015). Cílem projektu je integrace lidí s postižením do běžného života společnosti.⁸⁸ Integrací rozumíme nejvyšší stupeň začlenění jedince do společnosti. Opakem je stav, kdy jedinec ztrácí spojení se skupinou a pocit sounáležitosti s ostatními.⁸⁹

Integrace uživatelů sociálních služeb do normálního života není možná bez pozitivního nastavení komunity, do které přicházejí.⁹⁰ Možností, jak působit na komunitu, jak ovlivnit veřejné mínění a usnadnit přijetí lidí s mentálním postižením, je mnoho. Jednou z cest je vyzdvižení schopností a dovedností, které tyto osoby mají. Proto vnímám art brut jako jednu ze styčných ploch, kde se majorita může lidem s mentálním postižením přiblížit a jejich jedinečné vidění světa ocenit. Jinými slovy: skrze umění můžeme najít společnou řeč.

---

⁸⁷ *Manuál transformace ústavů: deinstitucionalizace sociálních služeb*. Praha, 2013.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ *Velký sociologický slovník I. svazek A-O*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996.

⁹⁰ *Manuál transformace ústavů: deinstitucionalizace sociálních služeb*. Praha, 2013.

3.2 Fascinace veřejnosti díly z oblasti art brut

O tom, že veřejnost obrazy talentovaných tvůrců s mentálním postižením doslova uchvacují, jsem se zmínila několikrát. Také jsem již nastínila důvody, proč tomu tak je. Nyní se pokusím shrnout, co vlastně můžeme v těchto dílech nacházet a co nám – tedy intaktní populaci – taková díla přináší.

Umění je symbolické vyjádření vztahování člověka ke světu a zbavuje člověka úzkosti z toho, že sebe a svět není schopen dostatečně poznat. Znamená to, že zobrazení světa je jistým druhem poznání světa. Kdo sám není tvůrcem, může alespoň vnímat umění druhých a tak se světu více přiblížit. Art brut je druhem umění, které vyjadřuje niterná poselství či prostou radost.⁹¹

Co je obsahem těchto poselství? Informace o tvůrci: jeho duši – její tvůrčí síle a možnostech, ale také o jejím „stínu“, její odvrácené straně.⁹² Obsahem jsou však také informace o světě: jeho podstatě, jeho archetypovém základě. Obrazy jsou narativní – vyprávějí nám skryté příběhy, ukazují jakési reziduum odpozorovaného vnějšího světa.⁹³ Základem pro umělecké vyjadřování je symbol jakožto komunikativní jednotka mající archetypový význam. Ve výtvarném projevu je archetyp chápán jako ustálený, ideální tvar, který je odvozen z tvaru přírodního.⁹⁴

Art brut rozjitřuje, vzbuzuje vášně. Je plné poezie, inovace.⁹⁵ Konkrétně autoři s mentálním postižením si uchovávají jedinečnou schopnost zkresleného vidění světa, fantazie a hravosti – jevů, které nacházíme rovněž ve výtvarném projevu dětí. Avšak děti vlivem výchovy tyto schopnosti ztrácejí.⁹⁶ I když tito tvůrci zobrazují smutné náměty, jsou jejich díla nabitá pozitivním vitálním dojmem. Tím posilují náš pozitivní vztah k vnímání světa (a také proto se nám často tolik líbí).⁹⁷

---

⁹¹ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

⁹² Tamtéž

⁹³ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

⁹⁴ BABYRÁDOVÁ, H. *Symbol v dětském výtvarném projevu*. Brno, 2004.

⁹⁵ SCHMITT, B. Vynález nového pohledu. In NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008.

⁹⁶ STRAKOŠOVÁ, Z. *Využití nových médií ve výtvarných dílnách s mentálně postiženými*. [online]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2008/Pedor08_1_VyuzitiNovychMediiVeVytvarnychDilnachSMentalnePostizenymi_Strakosova.pdf.

⁹⁷ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

V neposlední řadě art brut přináší nové estetické hodnoty ačkoli se proti těm dominantním a normativním vymezuje.⁹⁸ Boří mýtus západního paradigmatu, dle něž lze umělce hodnotit pouze v kontextu (k tradici) a nikoli jako tvůrce odpovědného jen vlastní invenční kapacitě. Díla autorů s postižením inspirují moderní formy umění.⁹⁹ Skutečná revoluce v umění však nastane teprve tehdy, až budou společně vystavována díla profesionálů i amatérů – bez ohledu na hendikep, rasu, pohlaví atd.¹⁰⁰

V této souvislosti nabízí zajímavou otázku Valenta:¹⁰¹ Není motivem přijímání takových děl ze strany majority jen jakási sociální solidarita? Neobdivují diváci taková díla pouze z důvodů charitativních, aby uspokojili vlastní altruistické potřeby? Sám autor dokazuje, že tomu tak není. Přikláním se k jeho názoru a doufám, že předchozí text dostatečně dokresluje proč.

Znovu si dovoluji připomenout, že mezi umělci s mentálním postižením je stejné procento talentovaných kreslířů jako v intaktní populaci. Ne vše, co lidé s postižením vytvoří, je možné označit za art brut.¹⁰²

3.3 Aktivity podporující výtvarnou tvorbu osob s MP

Zájem o uměleckou produkci osob s mentálním hendikepem výrazně roste. Výsledkem je pořádání výstav, vznik různých inovativních projektů a institucí, které se podporou těchto umělců zabývají. Současná pozice tvorby mentálně postižených na poli soudobého umění však stále není jasná a stále má punc kuriozity. Obvykle ji zastřešujeme termínem outsider art, přičemž jakási „elita“ těchto umělců bývá vřazována pod termín art brut.¹⁰³

Dnes se nejčastěji setkáváme s produkcí „ateliérovou“, která pochází od autorů s mentálním postižením navštěvujících kreativní ateliéry vznikající po celém světě. Tyto instituce s tvůrci systematicky pracují s cílem pomoci jim najít jejich vlastní styl. Nejde přímo o umělecké

---

⁹⁸ SCHMITT, B. Vynález nového pohledu. In NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc, 2008.

⁹⁹ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ VALENTA, M. Outsider art a umělci s mentálním postižením. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 4.

¹⁰² BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

¹⁰³ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

vedení, nejde o arteterapii ani volnočasovou aktivitu. Ateliéry fungují jako poloprofesionální cechy, jelikož část výtvarného díla z prodeje děl náleží autorovi. Tím samozřejmě dochází k opuštění striktních požadavků art brut o tom, že tvůrce by neměl být nikým a ničím ovlivněn.¹⁰⁴

Situace ve světě

Vyjmenovat všechny aktivity směřující k podpoře výtvarného vyjadřování osob s mentálním postižením by v rámci této práce bylo nemožné. Situace je ztížena také tím, že díla těchto autorů se nacházejí v muzeích, galeriích či sbírkách art brut, které však nejsou primárně zaměřeny pouze na lidi s mentálním hendikepem. Naopak aktivity podporující umělce s MR se často neomezují pouze na malbu, ale zahrnují celé spektrum činností od divadla, performací či filmové produkce až po práci s novými médii jako je třeba tvorba webových stránek. V následujícím výčtu se proto zaměřím pouze na některé organizace či projekty podporující (mimo jiné) výtvarnou činnost mentálně postižených, abych ilustrovala současné možnosti této podpory.

Gugging

Je považován za jednu z průkopnických institucí v práci s talentovanými autory s duševním nebo mentálním postižením. Uvedeným zjednodušujícím názvem je označován kreativní ateliér Haus der Künstler (Dům umělců) při psychiatrické klinice Maria Gugging v Klosterneuburgu u Vídně v Rakousku. Původně převládající arteterapeutický přístup se transformoval v podporu svobodné umělecké tvorby autorů a dnes je Gugging separován od psychiatrické nemocnice.¹⁰⁵ Umělci zde žijí, tvoří, vystavují, prodávají svá díla atd. Součástí centra je galerie, která je zastupuje v jejich autorských právech.¹⁰⁶

Creative Growth Art Center

Centrum je další významnou institucí, která pracuje s lidmi s mentálním a tělesným hendikepem nebo s vývojovými poruchami. Podobně jako jiné ateliéry jim poskytuje prostředí k rozvoji a tvorbě, prezentaci děl a vzájemnému setkávání. Díla zde vznikající jsou

---

¹⁰⁴ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

obsažena v předních světových muzeích a sbírkách. Centrum se nachází v Oaklandu v Kalifornii.¹⁰⁷

Atelier hpca

Vznikl v roce 1992 při denním stacionáři HPCA (Heilpädagogischen Centrum Augustinum – Léčebně-pedagogické Centrum Augustinum) na okraji Mnichova v Německu.¹⁰⁸ Zahrnuje malou komunitu mentálně postižených tvůrců, z nichž část pracuje v ateliéru na plný úvazek a část do něj dochází. Ateliér shromažďuje a podporuje výtvořky těchto autorů, umožňuje prodej děl (a to nejen umělců sdružených v ateliéru), spolupracuje při propagaci outsider art s dalšími subjekty. Organizuje také ceny EUWARD udílené tvůrcům s mentálním hendikepem.¹⁰⁹

Atelier Herenplaats

Nachází se v městské části Rotterdamu v Nizozemí a funguje od r. 1991. Podporuje mentálně postižené umělce v tvorbě a přispívá k nalezení jejich místa ve společnosti, zároveň chápe umění jako způsob komunikace s diváky. Ateliér spolupracuje s dalšími projekty po celé Evropě na sdílení znalostí a zkušeností z oblasti outsider art.¹¹⁰ Kromě toho se soustředí také na vzdělávací aktivity pro umělce s MP. Zajímavostí je půjčovna obrazů umožňující co největší průnik děl do domovů a kancelářů a tím zvyšující povědomí veřejnosti o tomto druhu umění.¹¹¹

Créahm

Organizace Créahm (CREAtive et Handicap Mental) existuje v Belgii od roku 1980 a ve svých počátcích pracovala společně s ateliérem Herenplaats. Věnuje se četným aktivitám v oblasti vizuálního umění, hudby i tance osob s mentálním postižením.¹¹²

Project Ability

Projekt odstartoval v roce 1990 v Glasgow ve Skotsku podporou umělců v oblasti vizuálního umění a postupem času rozšířil svou oblast zájmů i na umění audiovizuální.¹¹³ Dnes sídlí v rozsáhlém objektu, který je celý zaměřen na uměleckou produkci a v němž působí i další

---

¹⁰⁷ *Dobýváme veřejný prostor: Inspirativní projekty...* Praha, 2011.

¹⁰⁸ *Mentální vrstevnice.* Praha, 2011.

¹⁰⁹ *Dobýváme veřejný prostor: Inspirativní projekty...* Praha, 2011.

¹¹⁰ GRONERT, F. *Folly Drawings: About In- and Outsiders in Art.* Galerie Atelier Herenplaats, 2002.

¹¹¹ *Dobýváme veřejný prostor: Inspirativní projekty...* Praha, 2011.

¹¹² GRONERT, F. *Folly Drawings: About In- and Outsiders in Art.* Galerie Atelier Herenplaats, 2002.

¹¹³ Tamtéž.

organizace. Projekt podporuje rovněž děti i mladé lidi s hendikepem, díky počtu ateliérů umožňuje návštěvnost velkému počtu účastníků. Díky projektu vznikla v roce 2006 skupina umělců Art Trek Artists, jejíž členy tvoří pět autorů s mentálním postižením, kteří se seznámili v rámci projektu v 90. letech. Usilují nejen o uznání svého díla, ale jejich aktivity se zaměřují na podporu dalších umělců s mentálním postižením.¹¹⁴

Mencap

Mencap je britskou charitou pracující s lidmi s mentálním postižením. Kromě dalších aktivit je činná i na poli umění, kdy se snaží ovlivnit národní politiku a praxi svými projekty, vzdělávacími aktivitami a pomocí kampaní. Při realizaci projektů klade důraz na spolupráci s běžnými kulturními institucemi a podporuje lidi s MP, aby tyto projekty dále rozvíjeli. V roce 2004 zřídil Mencap webovou stránku určenou mentálně postiženým umělcům Artspider.¹¹⁵

Galeria „Tak“

Galerie se nachází v Polsku a z toho důvodu jsem ji zařadila do výběru prezentovaných aktivit: s cílem jmenovat také organizace působící v zemích nám blízkých. Jak napovídá název: galerie je výstavní prostor a tak představuje a propaguje díla polských autorů v oblasti art brut. Funguje však také jako ateliér a vyhledává nové talenty.¹¹⁶

Nadácia Krajina harmonie

Nadace vznikla v roce 1995 v Žilině na Slovensku s cílem podporovat život lidí s mentálním hendikepem i bez něj. Soustřeďuje se na společné aktivity obou skupin, mezi něž patří Jašidílina – mezinárodní festival kreativity a fantazie.¹¹⁷

Naznačila jsem, že vyjmenovat všechny aktivity podporující výtvarné vyjádření osob s MP je nemožné. Zajímavé představení projektů podporujících lidi s postižením v oblasti umění nabízí publikace *Dobýváme veřejný prostor*, z níž jsem rovněž čerpala (která se však neomezuje pouze na výtvarnou produkci).

---

¹¹⁴ *Dobýváme veřejný prostor: Inspirativní projekty...* Praha, 2011.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž.

V neposlední řadě bych ráda jmenovala **European Outsider Art Association** (EOA), která vznikla v roce 2009 v Belgii a zastřešuje kulturní aktivity v oblasti outsider art v evropském prostředí. K jejím cílům patří: shromažďovat a sdílet informace a zkušenosti v oblasti mezinárodní outsider art scény, vytvářet fórum pro zkoumání a propagaci tohoto uměleckého směru nebo prosazovat práva umělců.¹¹⁸ Řada výše uvedených organizací je jejím členem.

Situace u nás

V naší zemi se systematická práce směřující k podpoře uměleckého sebevyjádření osob s mentálními postiženími teprve rozvíjí.

V popředí zájmu českého art brut stáli spíše umělci spiritisté nebo mediumici, případně autoři tvořící naivní či lidové umění a solitéři – tvůrci obtížně zařaditelní. Mezi nimi můžeme najít osoby s duševním onemocněním¹¹⁹, jedná se však často o lidi trpící psychózou. Toto české art brut má bohatou historii, díla jsou zastoupena v galeriích, muzeích i soukromých sbírkách, proběhlo několik významných výstav.

Pokud jde o díla solitérů či lidí psychicky nemocných, je pravděpodobné, že mezi nimi můžeme najít i osoby mentálně postižené. Já se však soustředím na aktivity, které se cíleně zaměřují na jednu z oblastí art brut – a tou je výtvarná tvorba umělců s mentálními postiženími. Ani zde však není situace jednoznačná, protože řada organizací či zařízení určených těmto osobám sleduje ve výtvarné činnosti svých klientů spíše arteterapeutické cíle či prostou náplň volného času. Tak se stává, že setkáme-li se s prezentací děl uživatelů těchto služeb, nejedná se o art brut nebo, v opačném případě, zůstanou skuteční umělci v těchto zařízeních neobjeveni. V následujícím textu opět představím různé možnosti podpory umělců s MP v sebevyjádření.

---

¹¹⁸ *European Outsider Art Association*. [online]. Dostupné z: http://www.outsiderartassociation.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=10&line=bg_rod.png&Itemid=7.

¹¹⁹ GOTTFRIEDOVÁ DULÍKOVÁ, J. *Art brut: Vize je skutečnost*. [online]. Brno, 2007. Diplomová práce.

Inventura

Inventura vznikla jako občanské sdružení v roce 2005 v Praze jako první platforma pro podporu umělecké a publicistické tvorby lidí s mentálním postižením. Sdružení provozuje také výtvarnou dílnu, kde podporuje talentované tvůrce a představuje jejich díla veřejnosti. Organizuje tvůrčí dílny v Praze a dalších regionech, spolupracuje s dalšími subjekty v zahraničí a seznamuje veřejnost se zajímavými a inovativními projekty.¹²⁰ Od roku 2006 pořádá *Normální festival* – přehlídku filmů, jehož součástí jsou také další kulturní a tvůrčí aktivity.¹²¹ V rámci jednotlivých ročníků festivalu se konalo již několik výstav autorů s mentálním postižením, které představovaly tuzemské i zahraniční autory. Šlo například o výstavu *Mentální vrstevnice* v galerii Artinbox v Praze v říjnu 2011 (kterou jsem měla možnost navštívit) nebo výstavu *Mentální vrstevnice II – Tváře* konanou v říjnu 2013.¹²² Kurátorkou obou výstav byla Terezie Zemánková.

Ateliér radostné tvorby (A.R.T.)

Pod tímto názvem vznikl výtvarný ateliér občanského sdružení Salet v Praze v roce 2010. Díky podpoře evropských fondů mohl být koncipován jako tréninkové pracoviště.¹²³ Umělci tohoto ateliéru se poprvé prezentovali právě na výstavě *Mentální vrstevnice II – Tváře*.¹²⁴

abcd

V našich podmínkách je takto je označováno pražské občanské sdružení, které je sesterskou organizací stejnojmenné instituce v Paříži.¹²⁵ Název odkazuje na první čtyři písmena abecedy (art brut connaissance & diffusion – volně přeloženo jako: šíření vědomostí v art brut). Ve Francii stál u jejího zrodu Bruno Decharme, který shromáždil rozsáhlou sbírku děl z oblasti art brut.¹²⁶ V České republice se soustředí na studium a prezentaci art brut, hledání nových autorů a získání stálých výstavních prostor.¹²⁷ V kontextu autorů s mentálním handicapem se podílí na spolupráci např. s občanským sdružením Inventura při pořádání výstav.

---

¹²⁰ *Kdo jsme*. [online]. Dostupné z: <http://inventura.org/>.

¹²¹ *O co tady běží...* [online]. Dostupné z: <http://www.normalfest.cz/o-festivalu.htm>.

¹²² *Mentální vrstevnice II. – Tváře*. [online]. Dostupné z: <http://www.artinbox.cz/?p=2685>.

¹²³ *Dva pražské projekty pro výtvarníky s mentálním hendikepem hledají nové tvůrce*. [online]. Dostupné z: <http://www.downsyndrom.cz/aktuality/231/dva-prazske-projekty-pro-vytvarniky-s-mentalnim-hendikepem-hledaji-nove-tvurce.html?pg=4>.

¹²⁴ *Mentální vrstevnice II. – Tváře*. [online]. Dostupné z: <http://www.artinbox.cz/?p=2685>.

¹²⁵ HORÁKOVÁ, K. *Zkušenost s art brut*. [online]. Brno, 2008. Bakalářská práce.

¹²⁶ *a non-profit organisation*. [online]. Dostupné z: <http://www.abcd-artbrut.net/spip.php?article1147>.

¹²⁷ [online]. Dostupné z: <http://www.artbrut.cz>.

Další aktivity, které probíhají v naší zemi a nějakým způsobem propagují či prezentují výtvarnou činnost lidí s MP jsou často pořádány pod hlavičkou zařízení, kde jsou těmto osobám poskytovány služby. Z těchto aktivit bych ráda jmenovala dva projekty, které mě svou koncepcí zaujaly.

V roce 2011 to byla putovní výstava Barevné doteky, která vznikla ve spolupráci Oblastní charity Polička (Denní stacionář a AC dílny) a kreativní dílny Stará prádelna Diecézní charity Würzburg, zařízení St. Josefs-Stift v Německu.¹²⁸

Další výstavu představující umělce s MP uspořádalo v roce 2009 Centrum sociálních služeb Klíč z Olomouce pod názvem: Nečekané umění ... art brut lidí s mentálním postižením. Výstava byla k vidění v nedalekých Příkazích.¹²⁹

Kromě výstav se u nás pořádá také řada výtvarných soutěží určených i lidem s mentálním hendikepem. V porotách takových soutěží nacházíme umělce či osoby umělecky vzdělané. Příkladem může být pěvecký festival Nad oblaky, který má rovněž výtvarnou část. V porotě pak působí známý sochař Kurt Gebauer.¹³⁰

3.4 Vlivy medializace na art brut

V závěrečné podkapitole teoretické části své práce se chci věnovat otázce medializace a komerce art brut. Zkoumala jsem motivy zájmu o tvorbu lidí s postižením a zdůraznila jsem roli art brut v integračním procesu. Nyní však nahlédnu problém z druhé strany a pokusím se ukázat možná negativa v oblasti propagace art brut (pokud taková jsou).

Dubuffet¹³¹ prohlašoval, že děláme-li z umění honorovanou společenskou činnost, falšujeme jeho smysl, protože věci získávají hodnotu tím, že jsou vzácné a svým zmnožováním ji ztrácejí. Čili, striktně řečeno, cokoli se prezentuje, vystavuje nebo předává, přestává být uměním. To je samozřejmě velmi vyhraněný názor, domnívám se však, že v případě art brut –

¹²⁸ [online]. Dostupné z: <http://uo.charita.cz/res/data/001/000274.pdf>.

¹²⁹ *Pozvánka na výstavu*. [online]. Dostupné z: <http://www.klic-css.cz/news/pozvanka-na-vystavu/>.

¹³⁰ [online]. Dostupné z: <http://www.nadoblaky.cz>.

¹³¹ DUBUFFET, J. *Dusivá kultura*. Praha, 1998.

umění, jehož nosným prvkem je to, že vzniká a vznikalo v určitých izolovaných prostředích, může být opodstatněný.

Jakákoli medializace každou opravdovost určitým způsobem zpochybňuje. Také digitalizace doby (díla jsou přístupná, snadno reprodukovatelná i šířitelná) přispívá k oslabení autonomie díla. Co s člověkem, který dosud tvořil z vnitřních pohnutek, udělá úspěch?¹³² Nebude mít celá propagace a podpora art brut jednou dopad na jeho zánik?

Valenta,¹³³ který hovoří o tvořivé výtvarné výchově žáků s MP, zdůrazňuje požadavek úspěšnosti jako podmínku pro motivaci k tvorbě a aktivizaci tvořivých schopností žáka. Dubuffet,¹³⁴ jenž pochopitelně neuvažuje v kontextu výtvarné výchovy vůbec, tvrdí, že jen ten, komu na díle nezáleží, kdo na něm nelpí, je skutečný tvůrce.

Abych tedy nějakým způsobem odpověděla na dříve nastolenou otázku: úspěch zřejmě nebude mít na tvorbu a dílo umělce s mentálním postižením vliv. Jde totiž o úspěch toho, kdo tohoto umělce objevil.¹³⁵

---

¹³² BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

¹³³ VALENTA, M. Outsider art a umělci s mentálním postižením. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 4.

¹³⁴ DUBUFFET, J. *Dusivá kultura*. Praha, 1998.

¹³⁵ BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. Brno, 2010.

4 Zdroje, cíle a metody praktické části

Praktická část práce představuje život a dílo autorky s mentálním postižením – paní Aleny Kuchařové - a z laického pohledu interpretuje její výtvarnou produkci jakožto specifický způsob určitého vyjádření vidění světa.

K analýze díla autorky využívám kvalitativní výzkum – zkoumání dokumentů – v tomto případě obrazů, přičemž jde o tzv. předmětná data (důsledky lidské činnosti). Teoreticky přitom vycházím z publikace Kvalitativní výzkum (Hendl, 2005).

K východiskům a zdrojům pro zpracování praktické části práce mi slouží také další publikace. Konkrétně vycházím z publikace Obrazy příběhů - příběhy obrazů (Stehlíková Babyrádová, 2011), která pro účely praktické části sloužila hlavně jako inspirace pro analýzu děl paní Kuchařové. Abych se jako neodborník, člověk bez potřebného výtvarného vzdělání, vůbec mohla pokusit analyzovat něčí dílo, vycházím z publikací: Výtvarné umění: výkladový slovník (Baleka, 1997), Symbol v dětském výtvarném projevu (Babyrádová, 2004), Psychologie umění (Kulka, 2008), Symboly a jejich skrytý význam (Kenner, 2007), Slovník symbolů, mýtů a legend (Colin, 2009).

Ke zpracování biografie autorky a možného propojení některých aspektů její tvorby s jejími životními zkušenostmi používám informace poskytnuté příspěvkovou organizací Marianum, Rooseveltova 47, Opava, kde paní Kuchařová žije téměř celý život. Využívám zdravotní a anamnestické záznamy, zprávy z individuální a výchovné práce, které se datují až do roku 1961. Jako zdroj mi slouží také vlastní poznatky získané pozorováním a rozhovory s pracovníky zařízení. Využívám fotografie paní Kuchařové poskytnuté zařízením a rovněž kopie jejích děl, které mi poskytlo zařízení, případně mi originály darovala sama autorka. Informace i obrazové materiály používám se souhlasem jejího bratra a současného opatrovníka – pana Petra Kuchaře (viz Příloha C), jelikož sama paní Kuchařová je omezená ve svéprávnosti.

Cílem praktické části bakalářské práce je:

- představit z mého pohledu výjimečnou autorku s mentálním postižením
- na jejím životě a díle demonstrovat, že naplňuje znaky uměleckého směru art brut
- pokusit se o analýzu její výtvarné produkce a zachycení sdělení v díle obsaženého

Těchto cílů chci dosáhnout pomocí sestavení biografie autorky a nalezení znaků art brut v její tvorbě, přičemž vycházím z poznatků obsažených v teoretické části práce. Dále cílů dosahuji skrze analýzu jejích obrazů, které v práci prezentuji. K analýze výtvarných prací využiji rozbor užívaných motivů, tvarů, barev, linií i kompozičních zvláštností a pokusím se naznačit jejich symbolický význam korelující s životním příběhem autorky. Své závěry shrnu a pokusím se najít obsah poselství, které se v díle paní Kuchařové skrývá.

4.1 Biografie autorky

Paní Alena Kuchařová se narodila v roce 1954 v Opavě. Pochází z dvojčat, přičemž druhé dítě (taktéž dívka) nepřežilo. Vlivem porodního traumatu předčasného a překotného porodu se narodila s dětskou mozkovou obrnou. Z lékařského hlediska má paní Kuchařová střední mentální retardaci a spastickou kvadruparézu s atetoidním dyskinetickým syndromem (narušení motoriky kroutivými pohyby těla i tváře).

Matka paní Kuchařové pracovala jako úřednice a její otec byl vysokoškolsky vzdělaný. Paní Kuchařová byla jejich druhým dítětem, má o rok staršího bratra. Po narození strávila 3 měsíce v kojeneckém ústavu, pak byla vychovávána v rodině, ale (patrně z důvodu náročnosti péče) skončila opět v kojeneckém ústavu. Následně byla umístěna v dětské psychiatrické léčebně, odkud se dostala v roce 1961 (tedy ve svých 7 letech) do zařízení Marianum, v němž tráví celý svůj život. Manželství jejích rodičů nevydrželo a paní Kuchařová tak ztratila kontakt s otcem (který snad také emigroval). Její matka se sice podruhé vdala (další děti již neměla), ale otčím nehrál v životě paní Kuchařové zásadní roli. Klíčovým byl pro ni kontakt s matkou, která ji v zařízení pravidelně navštěvovala až do své smrti v loňském roce. Když její bratr dospěl a odstěhoval se, došlo ke „zprětrhání“ vazeb také s ním. Po smrti matky se však stal opatrovníkem své sestry a i přes vyšší věk a vzdálené místo bydliště se snaží kontakt

se sestrou udržovat. Já jsem měla možnost poznat pouze matku paní Kuchařové, která však na sklonku života onemocněla demencí a tak mohla o své rodině poskytnout jen některé informace.

Paní Kuchařová nenavštěvovala žádnou školu (byla osvobozena od povinnosti školní docházky), děti byly však v zařízení rozděleny do výchovných skupin dle věku a postižení, kde jim byla věnována výchovná i vzdělávací péče (základy čtení, psaní, počítání atd.) dle jejich schopností. Naučila se tak poznávat písmena, přečíst jednoduché texty po slabikách, napsat některá slova (tiskacím písmem), číselnou řadu do 10. Některé znalosti získané v dětství však postupem času ztratila. Orientuje se v čase, pozná hodiny, má omezené základní poznatky o přírodních a společenských jevech, dokáže rozlišit barvy, tvary.

Vývoj řeči byl u paní Kuchařové opožděn a i když sama velmi dobře rozumí běžné jednoduché řeči, vyjadřuje se nesrozumitelně, což může být ještě zvýrazněno chybějícím chrupem. I pro mě osobně je velmi obtížné porozumět jejímu slovnímu projevu. V tomto ohledu se osvědčuje využít jiné klienty jako „tlumočnický“, protože jí rozumí lépe.

Paní Kuchařová se pohybuje na vozíku, kdy se pomocí nohou odráží. V dětství byla schopná chůze s oporou, docházelo však k rotaci dolní končetiny. Nyní se dokáže s oporou postavit, svalstvo dolních končetin je však ochablé a chůze není možná. I přes postižení všech končetin a nekontrolovatelné pohyby, které velmi omezují jemnou motoriku paní Kuchařové, je v sebeobsluze samostatná. Dokáže se obléci, najíst, „zajít si“ na toaletu, ustlat lůžko... Je až s podivem, kolik toho zvládne. Také si zakládá na své samostatnosti a ráda dělá věci po svém, je velmi trpělivá, protože jí řada činností trvá dlouho. Již od dětství se projevovala její snaživost a snaha pomáhat druhým. Tak se rozvinulo přátelství s její spolubydlící, které paní Kuchařová pomáhá kompletně se vším. Obě žijí v jakési „symbióze“ a mají velmi těsný, lety vytvořený vztah.

Paní Kuchařová má klidnou, přátelskou povahu, je usměvavá, ale spíše introvertní a má ráda svůj klid (což je pochopitelné i vzhledem k věku). Má „vnitřní budík“ a své rituály a nelíbě nese jejich narušení. Také si cení svého soukromí a je háklivá na své věci. Dokáže se rozzlobit, když jí někdo naruší její integritu nebo brání v rituálu. K hůře postiženým je však velmi altruistická. K jejím nejoblíbenějším činnostem patří kresba a vyšívání dle vzoru. S ohledem na její postižení je zřejmé, že potřebuje obrovskou dávku trpělivosti, aby tyto

činnosti zvládla. Je však velmi pečlivá a dokáže se zaujetím pracovat dlouho. Zvládne se tedy sama zabavit a najít si náplň volného času. V zařízení navštěvuje výtvarnou „dílnu“, keramickou „dílnu“ a také „školu“, v níž procvičuje získané znalosti nebo maluje. Je důležité, aby se v daném prostředí cítila dobře a měla k pracovníkům vytvořený vztah, protože jinak dá přednost práci ve svém pokoji. Má ráda květiny i přírodu, ráda poslouchá rádio a dechovou hudbu. Záleží jí na jejím vzhledu, ráda hezky vypadá a vylepšuje svůj vzhled šperky a bižuterií. S oblibou si prohlíží dětské knihy a časopisy a miluje procházky i výlety mimo zařízení.

Abych dokreslila život paní Kuchařové, budu se věnovat rovněž prostředí, v němž žije. Marianum je rozlehlé zařízení (foto – viz Příloha D), které vystavěl ženský řeholní řád v letech 1907 - 1909. Řádové sestry zde poskytovaly péči potřebným, která se po 2. světové válce soustředila na mentálně postižené děti. Z kláštera se pak stal ústav sociální péče a řeholní sestry v něm v omezených podmínkách pracovaly dále, i když na děti nesměly nábožensky působit. V tomto obrovském komplexu žilo až 300 postižených dětí. Po roce 1989 byla budova vrácena církvi a ústav postupně přešel pod správu kraje. Budova dál patří sestrám a část z nich v ní dodnes žije, zřizovatelem zařízení je však nyní kraj a prostory si pronajímá. Církev na chod zařízení již nemá žádný vliv. Děti dospěly a v souvislosti s trendem humanizace a transformace pobytové ústavní péče je počet obyvatel budovy postupně snižován, až je plánováno její kompletní opuštění. Náboženství a víra jsou však přítomny všude: součástí komplexu je funkční kostel, všude najdeme sakrální symboly. Pro mnoho obyvatel má víra význam. Také paní Kuchařová patří k těm, kteří navštěvují bohoslužby, i když jinak svou víru nepraktikuje. Dnes žije ve dvoulůžkovém pokoji na oddělení pro imobilní a velmi těžce postižené uživatele (muže i ženy). Za důležité považují také zmínit, že součástí komplexu je rozlehlá zahrada, kde klienti mohou trávit svůj čas (a v dřívějších dobách na ní také pracovali).

Paní Kuchařová byla ve svých 18 letech zbavena způsobilosti k právním úkonům, její opatrovnící byla až do své smrti její matka. Pobírá invalidní důchod a také příspěvek na péči, náleží jí mimořádné výhody III. stupně.

4.2 Výtvarná činnost autorky

Ze záznamů poskytnutých zařízením je patrné, že paní Kuchařová kreslí od dětství. Výtvarná činnost dětí byla podporována a úroveň jejich kresebného projevu sledována. Dočteme se tak například, že ještě v roce 1963 jí kreslení dělalo velké obtíže a o rok později již nabýval její projev „určitějších tvarů“. Následující záznamy až do současnosti obsahují četné zmínky o její zálibě v kresbě, bohužel se nezachovaly ukázky obrazů staršího data ani podrobnější zmínky o charakteru děl.

Materiální stránka díla

Paní Kuchařová kreslí pastelkami, které užívá od samých počátků své tvorby – patrně proto, že byly dostupné a vyhovují jejím grafickým schopnostem. Nyní preferuje pastelky typu *jumbo* – trojhranné nebo klasické osmihranné, které jsou svým průměrem oproti běžnému typu širší a jsou tak vhodné pro děti (nebo - jako v případě autorky – pro osoby motoricky méně obratné). Svou konstrukcí jsou také odolnější vůči přitlaku a jejich barevná stopa je sytá a „zářivá“, což činí obrazy divácky přitažlivější. Nezvládne je sama ořezat, ale dovede požádat jinou osobu – preferuje mít pastelky ořezané. Její pokusy o využití jiného prostředku (fix, popisovač) byly ojedinělé (ukázka – viz Příloha D).

Nejčastějším formátem, který paní Kuchařová užívá, je výkres velikosti A4, vícegramový (tvrdý) – který je rovněž odolnější vůči přitlaku. Užívaný formát je opět patrně důsledkem jeho dostupnosti. Nejčastěji tvoří na čtvrtky mající charakter kartonu, u něhož využívá rubovou – nelesklou a „šedivější“ stranu. Těch měla donedávna k dispozici velké množství, šlo zřejmě o dar některého zaměstnance. Příležitostně kreslí i na formát A3, pokud ho má k dispozici.

Způsob tvorby

Paní Kuchařová kreslí prakticky každý den. Obrázek vzniká obvykle 2-3 dny. Kreslí pravou rukou. Nejdříve načrtne kontury (přičemž se neomezuje užitím pouze jedné obrysové barvy),

své dílo pak důsledně vyplní barvami, přičemž pozadí zůstává nejčastěji původní. Svá díla signuje, v případě konkrétních motivů (viz dále) je doplňuje o název. Obvykle však svým kresbám názvy nedává a mnohdy je ani na přímý dotaz nedokáže pojmenovat. Je pravděpodobné, že období intenzivní tvorby není u paní Kuchařové celý život stabilní: já sama jsem zažila období, kdy téměř rok nekreslila. Tehdy dostala k Vánocům k vyšívání celý ubrus. Práce na této výšivce jí trvala velmi dlouho – dokud ji nedokončila, nevěnovala se ničemu jinému (tedy ani kreslení). K ilustraci uvádím několik fotografií zachycujících paní Kuchařovou při tvorbě.

zdroj: archiv Marianum, p.o.

výsledná kresba

Podíl dalších osob na tvorbě autorky

V Marianu patří k volnočasovým aktivitám výtvarná „dílna“ pro uživatele, kterou mohou v případě zájmu navštěvovat. Dle tvrzení pracovníků zařízení přispělo navštěvování této „dílny“ k rozvoji výtvarného projevu paní Kuchařové. Kresby, které analyzuji ve své práci, pocházejí většinou z období posledních 4 let. Způsob, jakým nyní autorka zpracovává náměty, je v její tvorbě patrný cca posledních 10 let a na jeho podobě se významně podílela právě spolupráce paní Kuchařové s výtvarnou „dílňou“. Současná pracovnice této dílny sice nemá potřebnou odbornou kvalifikaci, ale pomohla rozvinout talent paní Kuchařové a zasluhuje se také o prezentaci jejích děl (hlavně v prostorách zařízení). Je však dle mého názoru škoda, že často neprezentuje díla paní Kuchařové v jejich originální podobě: zobrazované motivy totiž vystřihne a nalepí na nový podklad. Vzniká tak často jakási koláž motivů původně existujících izolovaně (ukázka – viz Příloha D). Důvodem je mimo jiné to, že paní Kuchařová se při kreslení opírá o plochu papíru hřbetem dlaně a tak svůj výtvarný tvar částečně rozmazává, což může působit neesteticky. Já se naopak domnívám, že právě v tom je hodnotný aspekt jejího díla.

Pro zajímavost uvádím zkušenost, která dokládá schopnost paní Kuchařové spolupracovat na díle. Při jedné návštěvě mi naznačila, abych také já něco nakreslila. S ohledem na roční období jsem načrtla velikonoční pomlázku. Při následující návštěvě jsem si všimla, že kresbu paní Kuchařová vybarvila a doplnila motivy velikonočních vajíček.

Prezentace díla autorky

Kresby paní Kuchařové jsou významnou součástí vnitřní výzdoby zařízení. Pracovníci Mariana se shodují, že pokud se v minulosti kdokoli zajímal o výtvarnou tvorbu uživatelů, vždy byly v popředí zájmu obrazy paní Kuchařové. Díla paní Kuchařové byla k vidění na výstavě v kostele sv. Václava v Opavě, který nyní slouží jako výstavní prostor místního Domu umění. Tato výstava se konala v roce 2008 a představovala kresby několika obyvatel Mariana. Měla spíše sociální či charitativní charakter, nesoustředila se na uměleckou hodnotu prezentovaných prací. Přesto významně přispěla k posílení sebevědomí autorů.

Paní Kuchařová se v roce 2011 zúčastnila výtvarné soutěže, která je součástí festivalu Nad oblaky aneb každý může být hvězdou – určeného pro osoby s postižením. Její kresba byla oceněna v rámci nejlepších 20 autorů.

Bohužel, nepodařilo se mi získat starší záznamy, které by dokazovaly další aktivity úspěšného prezentování děl paní Kuchařové. Opět však zmíním osobní zkušenost, která dokládá výjimečnost jejího výtvarného projevu: zařízení pořádá prodejní akce, kde je možné zakoupit výrobky uživatelů. Na podobné akci byla vystavena kresba paní Kuchařové, která sloužila jako dekorace. O tento obraz projevila zájem jedna návštěvnice, které bylo vysvětleno, že obraz nebyl určen k prodeji a není tedy ani oceněn. Návštěvnice trvala na jeho zakoupení, bylo jí proto navrženo, aby zaplatila částku, na kterou si ona sama dílo cení. Nebudu zveřejňovat částku, kterou nakupující zaplatila, tato událost mne však přesvědčila o tom, že paní Kuchařová je skutečná umělkyně.

Náměty a motivy v díle autorky

Nejčastějším tématem tvorby paní Kuchařové jsou přírodní rostlinné i zvířecí motivy. Její kresba se původně vyvíjela od zobrazování nádob s květinami, přičemž v dřívějších dobách dle sdělení pracovníků užívala spíše tmavší odstíny barev. V jejím díle rozlišuji čtyři hlavní oblasti motivů, které však mohou být také kombinovány:

- květiny, rostliny zasazené do nádob
- zvláštní tvorové
- motivy spojené s významnými svátky
- další figurativní motivy (antropomorfní) – obvykle en face

Paní Kuchařová není ve své tvorbě cíleně usměřována, tvoří zcela svobodně, náměty svých děl volí sama. Analýze jednotlivých motivů se budu věnovat v dalším textu.

4.3 Znamky art brut v díle autorky

K základním kritériím, které definují art brut, patří dle Dubuffeta¹³⁶ kritérium sociální a kritérium estetické. První uvedené odkazuje na to, že umělec musí být sociálně marginalizován. Z důvodu svého postižení toto kritérium paní Kuchařová splňuje. Estetické kritérium odkazuje na neovlivnění ve smyslu kultury a vedení. To se v dnešní době naplňuje těžko, přesto se dá říci, že paní Kuchařová, která nenavštěvovala žádnou školu, nezískala poznatky o výtvarném umění a celý život strávila „za zdmi“ ústavu, toto kritérium v zásadě splňuje. I když byly děti v ústavu vedeny k vyjádření formou kresby, šlo o prostředek k rozvoji a sledování úrovně jejich psychomotorického vývoje – její projev byl proto hodnocen v závislosti na tom, zda se podobá danému vzoru.

K dalším významným kritériím, které art brut charakterizují a které jsem se snažila popsat v teoretické části práce, patří ono tolikrát zmíněné puzení k tvorbě, které je natolik silné, že nutí autora usilovně pracovat, někdy až čímkoli na cokoli. Duševno se vyjevuje samo, jakoby nezávisle na vůli autora. Srovnáme-li uvedené se způsobem tvorby paní Kuchařové, vidíme, že jde o autorku, pro kterou je potřeba tvořit velmi silná. Je formou sdělení, které může

---

¹³⁶ STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno, 2011.

kompenzovat nedostatečnou schopnost verbálního projevu. Je pro ni tak významná, že ponecháme-li autorku o samotě s výtvarnými prostředky, vyplní všechny čas prací. Prostředky, které volí, jsou jednak dostupné a jednak jí umožňují co nejlepší způsob vyjádření s ohledem na její grafické schopnosti: čili tvoří tím, co bylo „po ruce“ a co se ukázalo jako nejlepší. Důkazem tvorby jakoby nezávislé na vůli autora mohou být případy děl, které ani autorka nedokáže pojmenovat: to může být způsobeno nedostatečnou vyjadřovací schopností, avšak může to také odkazovat na hlubší neuvědomované obsahy sdělení.

Zvolila jsem osobu paní Aleny Kuchařové, protože se domnívám, že je autorkou s výtvarným talentem, jde tedy v jejím případě o skutečné umění. Uvedla jsem, že umělcem se člověk stává tehdy, když nachází svůj vlastní styl. Paní Kuchařová se vyjadřuje osobitým výtvarným stylem, který je nezaměnitelný, každé její dílo je rozpoznatelné specifickým rukopisem autorky. Díla tvořená v kontextu art brut jsou vždy významně spjata s životem tvůrce. Najít tyto spojitosti bude rovněž úkolem analýzy děl.

Jak jsem již napsala: art brut rozjitřuje, provokuje, je živé, mnohdy optimistické. Dotýká se něčeho prapůvodního, těžko uchopitelného v nás a světě kolem nás, a proto nás tak přitahuje. Podíváme-li se na díla paní Kuchařové, vidíme dětskou hravost, bájně tvory z jiných zemí přicházející odhalovat tajemství života.

4.4 Analýza díla autorky

V následujícím textu uvedu rovněž několik ukázek kreseb paní Kuchařové, které mi slouží k ilustraci mnou popisovaných jevů.

Paní Kuchařová orientuje své kresby převážně „na výšku“, přičemž kresebnou plochu využívá v jejím plném rozsahu (ačkoli ne beze zbytku). Kresby jsou figurativní, přičemž figura je umístována na základnu, i když někdy působí, jakoby se vznášela v prostoru. Její dílo působí dětsky a hravě, k čemuž přispívají zvláštnosti výtvarného projevu osob s mentálním postižením (uchopení perspektivy, deformace tvarů, proporční zvláštnosti,...) a používaná barevná pestrost mající v sobě živý, pozitivní náboj. Všimněme si rovněž rentgenového vidění, kdy je například stonek rostliny zobrazován, ačkoli se nachází již v nádobě. To, stejně jako mnohdy se překrývající či do sebe částečně zapadající tvary, působí organicky: jakoby jednotlivé prvky obrazu vytvářely jediný (živý) celek.

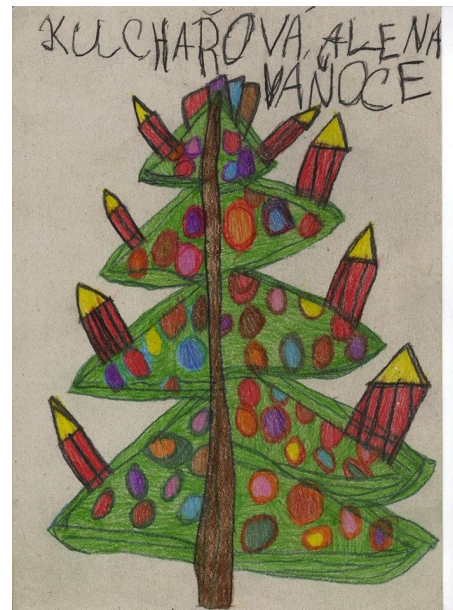
Dochází k synkrezi figurativních motivů, které splývají v jeden celek. Linie jsou mnohdy zmnožené, což spolu s jejich vnitřním uspořádáním (kdy pak rozdělují prvek na mnoho dalších) působí jako záhadný labyrint. Rovněž obrysová kontura může být zdvojená až ztrojená, motiv pak vystupuje z obrazu jakoby v různých svých podobách, snad se současně přibližuje a vzdaluje, působí nestaticky.

Kresby paní Kuchařové jsou velmi dekorativní, využívá různé geometrické obrazce, které se mohou v malých obměnách rytmicky opakovat. Tendence k rytmickému uspořádání v sobě nese lidskou potřebu párovosti, tradičnosti. Dochází nejen k opakování jednotlivých prvků v rámci jednoho obrazu, ale k opakování prvků a celých motivů v celé tvorbě. Opakování však nikdy není totožné, naopak přináší nové kvality, jelikož prvky jsou osobitým způsobem kombinovány.

Paní Kuchařová nepatří k autorům, kteří by experimentovali s písmem ve svých obrazech. Písmo využívá cíleně: k označení díla a svého autorství. Jeho umístění (zpravidla v horní části kresby) a velikost naznačuje důležitost, kterou mu paní Kuchařová přisuzuje. Navzdory tomu nepůsobí text v obraze rušivě, ale stává se jeho součástí (místy jakoby se organicky napojoval na zobrazovaný motiv). Užívaná dysymetrie v díle má výraznou dynamizující složku. Všimněme si zdánlivě symetrického motivu, kterým je v díle paní Kuchařové často zastoupený vánoční stromek. Symetrie vyvažovaná asymetrickými zásahy dodává dílu živost.

Barvy

V díle paní Kuchařové se setkáváme s neobyčejným využitím barev. Barva má ve výtvarném díle významnou hodnotu, začínáme si ji uvědomovat ještě dříve než tvary. Její význam je také expresivní, symbolický, má emotivní obsah. Používané výtvarné prostředky (specifický druh pastelek) činí kresby paní Kuchařové jasné, prozářené. Také „novější“ kresby se vyznačují stále vyšší barevnou pestrostí. Setkáváme se s ostrými barevnými kontrasty (např. žlutá x fialová), které mohou být až dráždivé. Barvy jsou velmi syté, čímž nabývají na vzrušivosti, živosti. Světlé barvy působí lehce, radostně, tmavé barvy jsou těžší, vážnější. Stejně tak má svůj význam užití barev teplých a studených. Paní Kuchařová s barvami experimentuje, vytváří barevné kompozice dle vlastních zákonitostí. Barevnou plochu tvaru neváhá rozrušit kontrastní linií jiného útvaru měnícího celý původní prvek v něco jiného, což má také dekorativní efekt.

Vzhledem k užívaným motivům v díle autorky, jimiž jsou nejčastěji náměty z rostlinné říše (často vrůstající do nerostlinných prvků), patří k nejčastěji užívaným barvám zelená (ve svých různých odstínech). Zelené barvy jsou vývojově nejstarším odstínem – náš zrak je také v dimenzi zelené schopen rozeznat nejvíce odstínů. Paní Kuchařová ráda pracuje s různými odstíny této barvy. Zelená barva působí klidně a vyrovnaně. Je barvou přírody, odkazuje proto na bujnost, růst, vitalitu. Může symbolizovat naději, plodnost, mládí, nezralost a také vodu nebo nebezpečí a smrt. Jejím protipólem je pak barva červená – užití červené v kresbách paní Kuchařové tak opět působí kontrastně.

Barevnost obrazů autorky může být protikladem zdánlivé „šedi“ života v ústavu, protikladem řádu, jež představovala výchova řádovými sestrami (představme si jen barevnou strohost řeholního roucha). Zelená v díle paní Kuchařové může zastupovat život v jeho rozmanitosti, zahradu, která mohla pro obyvatele ústavu symbolizovat vnější (otevřený a neohrazený) svět. Zelená je barvou svobody, naznačuje možnost růst a bujet. Může znamenat touhu opustit zdi ústavu, osvobodit se z nemocného těla. Odkazuje však také na klidnou a vyrovnanou povahu autorky, která jakoby již pochopila smysl světa a řád věcí a svými kresbami nám ho pouze ukazuje.

Linie, tvary, kompozice

Linie (kontura) umožní prudkou změnu stupně jasnosti či barvy: okrajový kontrast, který takto vznikne, činí obrysy předmětů zřetelnější. Paní Kuchařová využívá obrysovou konturu právě ke zdůraznění kontrastu, k vyčlenění prvků z jejich pozadí. Její kontury jsou často odlišné svou barvou od okolní plochy, což jim dodává na významu. Někdy jsou linie tvořené také dotykem dvou barevných ploch. Zmnožení linií, které může evokovat neohrabanost, přidává kresbě na plasticitě. Rozlišujeme linie přímé a křivé, přičemž křivky obsahují více psychických pocitů než přímky. Křivky jsou v díle paní Kuchařové bohatě zastoupeny, může k tomu přispět i motorická obtížnost ztvárnění přímých linií (zvláště těch delších). Křivka nás snáze přenáší do světa organického. Přímky slouží paní Kuchařové zejména ke geomorfizaci figur (figura složená z drobnějších geometrických obrazců). Následující dvě ukázky kreseb odkazují na odlišné zpracování podobného námětu – z hlediska užití převážně horizontálně nebo vertikálně vedených linií. Symbolicky horizontála vyvolává dojem klidu, vertikála zase vzruchu. Kresby, ač tolik podobné, vedle sebe působí kontrastně. Mohou ukazovat na odlišné psychické rozpoložení autorky v době svého vzniku, mohou nám také ukazovat odlišné kvality týchž věcí (téhož světa), kde pro všechno existuje kvalita opačná, dohromady však tvořící jednotu.

Kontuře je nadřazen tvar. Prostřednictvím tvarů se prosazuje forma výtvarných děl. Tvar nám pomáhá odlišit dva stejně barevné předměty. Některé tvary jsou geometrické (a mají opět svůj expresivně symbolický význam), jiné jsou neurčité (organické). Díla paní Kuchařové jsou tvarově různorodá, oba druhy tvarů se vyskytují často současně, kdy první odkazují na tendenci k rytmizování (mající i dekorativní účel) a druhé mají biomorfni náboj. Stejně tak se v jejích kresbách snoubí tvary pasivní („do šířky“) a aktivní („do výše“). Opět dochází ke kontrastu mezi dojmem klidu a pohybu – pohyb je ještě umocňován asymetrií, nevyvážeností a rytmizováním.

Kompozice – tedy uspořádání obrazu, má také svůj symbolický význam, z hlediska toho, co je umístěno nahoře, dole, vlevo, vpravo, ve středu,... Jelikož tyto části obrazu mají psychologický význam. Levá strana je považována za začátek, pravá za konec: v tom se uplatňuje zejména dextrita (leváctví, praváctví) a zvyk číst zleva doprava. V případě paní Kuchařové považují za zajímavé, že ačkoli je pravačka, její tvorové zobrazování z profilu, směřují „hlavou“ někdy na levou, někdy na pravou stranu. Je v tom jistá vyváženost pohledu (pravá strana je „aktivnější“, levá méně expanzivní), snad snaha nahlížet věci současně z mnoha úhlů. Svůj význam má i to, co je umístěno v horní části obrazu (světlo, vzduch) a co v dolní (zemitost, tma) – můžeme si všimnout i užití tmavších barev ve spodních částech kreseb cíleně volených k „ukotvení“ motivu.

Užívané motivy: obsah a symbolický význam díla

Symbol je základem uměleckého vyjadřování, jde o komunikativní jednotku mající archetypový význam. Obsahuje zkušenost osobní a zkušenost kolektivní.¹³⁷ Je nositelem významu, přičemž autor může v díle užívat symboly „konvenční“ či vytvářet své vlastní.

K nejčastěji užívaným motivům v díle paní Kuchařové patří květiny (rostliny) umístěné v nádobách podobných džbánům. Tyto nádoby jsou obvykle bohatě zdobené dekorativními barevnými prvky. Rostlinné útvary často jakoby vrůstaly přímo do nádoby. Mnohdy má nádoba opatřená „uchem“ na jedné straně cosi jako zobák na straně opačné. Celý motiv pak působí dojmem „kohoutka“ (viz níže), což je ještě umocněno rostlinným „hřebínkem“. Motiv

---

¹³⁷ BABYRÁDOVÁ, H. *Symbol v dětském výtvarném projevu*. Brno, 2004.

džbánu s rostlinou, chcete-li, bývá součástí mnoha kreseb paní Kuchařové – buď je ústředním námětem nebo tento motiv nacházíme jako součást jiného motivu, kdy je s ním až organicky propleten a divák musí vyvinout úsilí, aby ho objevil, nebo se nachází v kresbě jen jako připomínka či nějaká signifikantní značka.

Všimněme si rovněž „chyby“ v zobrazování dna nádoby, která může působit dětsky nedokonale. Může však jít o touhu autorky tvořit jakoby „ze všech stran“, nabídnout divákovi to viděné i to tušené, což určitým způsobem odlehčuje realitu a podporuje obrazotvornost.

Květiny symbolizují jaro a světlo, šťastnou a rozkvetlou duši, je upomínkou ztraceného mládí a symbolem vesmírné rozmanitosti. Džbán jakožto nádoba pro nalévání či uchovávání tekutin v sobě ukrývá neviděnou, však nepochybně existující, životadárnou sílu. Stejně tak ratolest ukrývá ve svých výhoncích život.

Nádoba s květinou (rostlinou) je v životě a díle paní Kuchařové něčím živoucím a svobodným, něčím barevným, co rozkvetá ve své kráse a zároveň uvadá, umírá – připomíná tak věčné zákonitosti zrodu a smrti (které v případě postižených osob mohou být součástí každodenní reality). Vidíme život v jeho nejelementárnější formě, život, který bují v každém lístečku.

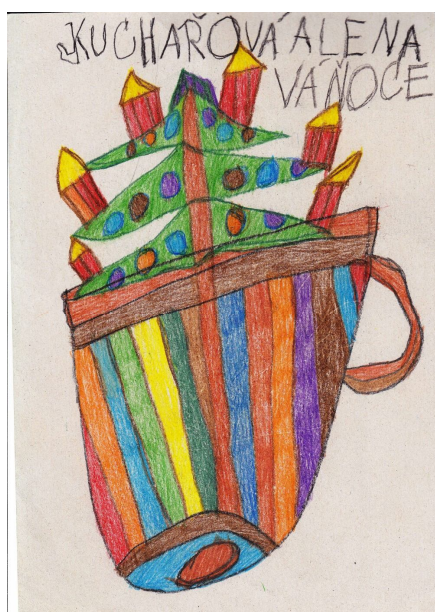
Mezi další, nejčastěji ztvárňované motivy, patří v kresbách autorky jacísi „bájní“ tvorové, které můžeme jen těžko identifikovat. Ti bývají zobrazováni z profilu, často přímo prorůstají s dalšími motivy a tak se mnohdy nemůžeme rozhodnout, zda jde o rostliny či zvířata. Celá kompozice působí jako živý organismus, organičnost (či biomorfní struktury) jsou hlavním rysem díla paní Kuchařové.

Pracovníci zařízení tyto tvory laicky nazývají „kohoutky“, přičemž v případě některých tvorů je podobnost s kohoutem zřejmá, u jiných již ne tolik. Osobně považuji za zajímavé ztvárnění končetin, kterým je věnován velký prostor z hlediska velikosti. Často se jejich počet neomezuje pouze na čtyři. Vidím v tom význam, jaký autorka (sama imobilní) přisuzuje končetinám. Všimněme si také výrazného oka těchto tvorů. Máme pocit, že se dívá na nás, ačkoli jsou bytosti obrácené ke straně. Zdá se tak, že tito tvorové přicházejí z nějaké dávné země, možná ze snů, možná jsou nositeli přání autorky (a možná i každého z nás).

Připustíme-li, že jde o kohoutky a vrátíme-li se k předchozímu textu, vidíme, jak jsou abstrahováni do podob džbánů. Jeden znak má tak více významů. Kohout je symbolem plodivosti života a jeho kontinuity. Kohout kokrhá v okamžiku východu slunce a oznamuje tak zrození denního světla. Metaforicky je pak strážcem věčného života, upozorňuje člověka na to, že ho čeká život další. Kohout nás tedy vyvede z temné a děsivé noci, stejně tak možná je naším průvodcem zmrtnýchvstání do „lepšího“ života na věčnosti.

Paní Kuchařová ve svých kresbách v průběhu roku zachycuje významné svátky. Mnoho jejích obrazů má tedy vánoční či velikonoční tematiku. K této skupině motivů řadím i postavu Mikuláše, která se v díle rovněž objevuje. Paní Kuchařová neztvárňuje tyto motivy nahodile, ale právě v období před zmíněnými svátky. V jejím díle tvoří skupinu motivů „nejprozaičtějších“ – divák obvykle nepochybuje, co se na obraze nachází, obraz je často opatřen názvem, doba jeho vzniku odpovídá době sváteční. Zajímavé je proto uchopení námětu, které posouvá naše vnímání do jiných podob, umocňuje naši imaginaci. Pozitivní náboj děl dává tušit, že jsou tyto svátky pro autorku důležité, že jsou vytržením z každodennosti, jsou očekávány s napětím. Jde o dva hlavní křesťanské svátky, můžeme se tedy domnívat, že život prožitý mezi řádovými sestrami v církevní budově ještě umocnil jejich význam pro autorku. Jejich střídání odkazuje na životní cyklus, na zrození a smrt Krista.

K posledním a nejméně zastoupeným motivům v díle autorky patří postavy, které jsou zobrazovány en face. Možná jde o skutečné postavy ze života paní Kuchařové, mají však mytickou podobu – skoro jako skřítky či šamani. Snáze tak uvěříme tomu, že přicházejí z jiného světa. Všimněme si rovněž proporčních zvláštností, které odpovídají spíš figurativnímu zobrazování u dětí. Můžeme si všimnout dlouhých (někdy rozpažených) paží i velkých chodidel – jakoby autorka kladla důraz na končetiny, které sama ovládá jen s obtížemi. Zajímavé jsou i velké uši: někdy se skutečně zdá, že paní Kuchařová hůře slyší. Pokud tomu tak je, zvětšení této části těla by tomu napovídalo. Ústa postav jsou tvořena mnoha liniemi, zdá se, jakoby byla utkána z několika rtů a toužila toho tolik říct! Vlastně se zdá, že jsou v pohybu, že něco sdělují právě teď.

Shrnutí (sdělované poselství)

Z uvedené analýzy děl paní Kuchařové je patrný příklon k životu v jeho rostlinných, živočišných i antropomorfních podobách. Ve mnoha kresbách je patrná organičnost charakteristická prorůstáním jednotlivých prvků tvořících pak nakonec jeden živý celek. Analogicky může autorka vnímat svět: jako jednotu rostlin, zvířat, věcí a lidí. Lidé jsou však jejím díle zastoupeni co do počtu výskytu nejméně.

Paní Kuchařová používá také geometrické tvary a jejich opakování, v čemž spatřujeme podvědomou tendenci k rytmu. Rytmy má rovněž dekorativní účel. Vnitřní uspořádání ploch a tvarů někdy připomíná labyrint, který působí magicky, naznačuje obraz životních cest a složitost vztahu člověka k přírodě.

Užívané motivy, pestrost barev, zakřivené linie – to vše působí dojmem živosti, růstu. Na jazyk se nám dere „věčné jaro“, které spatřujeme snad v každé kresbě. Jaro je obdobím probouzení se k životu – z díla paní Kuchařové čerpáme vitalitu, energii. Zároveň vnímáme určité zacyklení: zrod, který jednou vystřídá zánik, ale ani zde není místo pro smutek: i v zániku je naděje, příslib věcí budoucích. Možná nás zvláštní tvorové vezmou na místo, odkud pocházejí. Možná naše ostatky poslouží dalšímu (vegetačnímu) růstu a naše energie bude existovat ve světě dál. To, co nám paní Kuchařová svým dílem sděluje, si troufám přeložit v následující poselství: život je všudypřítomný, je nekonečně rozmanitý, ve všech svých formách a podobách je propletený – jedno nemůže existovat bez druhého. Každé kvalitě náleží kvalita opačná, vzájemně však tvoří jednotu, přispívají k rovnováze. Proto k životu patří smrt, která je pouze branou do bytí zcela jiného: rozmanitého a pestrého, avšak zcela odlišným způsobem.

Závěr

Problematika osob s mentálním postižením mi byla profesně blízká a výtvarný projev těchto osob mě jako laika zajímal, fascinoval. Přesto jsem neměla hlubší poznatky o existenci uměleckého směru art brut – vlastně jsem neznala ani tento termín.

Zpracování tohoto tématu v rámci bakalářské práce bylo proto pro mne velmi obohacující. Rozvinula jsem díky tomu své znalosti. I z tohoto důvodu bylo nutné věnovat velkou pozornost studiu dané problematiky a získání alespoň základních poznatků.

V rámci teoretické práce jsem popisovala umělecký směr art brut. Získat zdroje věnující se tomuto proudu nebylo obtížné, stejně tak nebylo obtížné získat informace z oblasti mentálního postižení a mentální retardace. Problémy nastaly až při získávání zdrojů, které by oba jevy propojovaly: tedy z oblasti „odnože“ art brut, která je věnována lidem s mentálním hendikepem. Zejména v českém prostředí není tato problematika dostatečně zmapována. To dokazuje i rozdílné množství aktivit podporujících umělecký projev osob s MP u nás a v zahraničí.

Vlastní zkušenost a soudobé trendy mě přiměly k prozkoumání otázky využití umění lidí s MP jakožto možného činitele v jejich integračním procesu. Tuto kapitolu jsem zařadila do své práce proto, že ji považuji za zajímavou a z hlediska dnešní doby relevantní.

Cílem práce bylo popsat umělecký směr art brut a jeho oblast: výtvarnou činnost lidí s MP. Na tento teoreticky zpracovaný cíl jsem navázala v praktické části představením konkrétní autorky, na jejímž díle jsem se snažila demonstrovat popsané znaky. Navíc jsem se pokusila o analýzu jejího díla (z laického pohledu), k čemuž mě vedla osobní zkušenost a fakt, že jsem za léta profesního a později osobního vztahu k autorce získala značné znalosti o její osobě a jejím životě. To mi umožnilo pokusit se rozkrýt poselství obsažená v jejím díle. Musela jsem však vynaložit úsilí a obeznámit se alespoň se základy výtvarného vyjadřování a základy užití symbolických významů. Upozorňuji však na skutečnost, že uvedená analýza díla ukazuje pouze můj subjektivní pohled a nemůže být v žádném případě zaměňována s odborným výkladem díla.

Zpracovávání bakalářské práce pro mne bylo přínosné. Zjistila jsem, jak náročné je interpretovat něčí dílo a jak obtížné je to v případě autora, který o něm nemůže vypovídat sám. To mě přimělo dívat se na život i dílo paní Kuchařové zcela odlišným způsobem než je ten, že se mi její kresby prostě „líbí“.

Domnívám se, že umění lidí s mentálním postižením je oblastí, která si zaslouží naši pozornost. Troufám si tvrdit, že právě v naší zemi jde o oblast dosud neprobádanou –a proto tolik vzrušující.

Závěrem si dovolím konstatovat: pokud paní Kuchařová vidí svět tak, jak ho kreslí, pak jí můžeme jenom závidět.

Seznam použitých informačních zdrojů

Monografie a zvláštní typy monografií

1. *Art brut – František Dymáček* [texty katalogu Terezie Zemánková]. Praha: Galerie Montanelli, 2011. ISBN 978-80-254-9586-5.
2. BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.) *Spontánní umění*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5400-4.
3. BABYRÁDOVÁ, H. *Symbol v dětském výtvarném projevu*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3360-6.
4. BALEKA, J. *Výtvarné umění: výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*. 1. vyd. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0609-5.
5. COLIN, D. *Slovník symbolů, mýtů a legend A-K*. 1. vyd. Praha: Deus, 2009. ISBN 978-80-87087-72-5 (váz.).
6. *Dobýváme veřejný prostor: Inspirativní projekty...* Tato publikace vznikla při příležitosti mezinárodní konference „Dobýváme veřejný prostor“, která proběhla od 10. do 11. listopadu 2011 v Praze. Praha: o.s. Inventura, 2011.
7. DUBUFFET, J. *Dusivá kultura*. Praha: Herrmann a synové, 1998.
8. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7376-040-2.
9. GEIST, B. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2000. ISBN 80-86226-07-7.
10. GRONERT, F. *Folly Drawings: About In- and Outsiders in Art*. Galerie Atelier Herenplaats, 2002. ISBN 978-908-0707-22-1.
11. KENNER, T. A. *Symboly a jejich skrytý význam: záhadný smysl...* 1. vyd. Praha: Metafora, 2007. ISBN 978-80-7359-079-6 (váz.).
12. KULKA, J. *Psychologie umění*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2329-7 (váz.).
13. *Manuál transformace ústavů: deinstitucionalizace sociálních služeb*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2013. ISBN 978-80-7421-057-0.
14. *Mentální vrstevnice*. Vydáno u příležitosti výstavy Mentální vrstevnice v galerii Artinbox, která vznikla ve spolupráci Inventura, o.s. a ABCD, o.s. v rámci Normálního festivalu 2011. Praha, 2011.
15. NÁDVORNÍKOVÁ, A. *Art brut v českých zemích: mediumici, solitéři, psychotici*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2008. ISBN 978-80-87149-03-4.

16. PRINZHORN, H. *Výtvarná tvorba duševně nemocných*. Řevnice: Arbor vitae, 2009. ISBN 978-80-87164-36-5 (váz.).
17. STEHLÍKOVÁ BABYRÁDOVÁ, H. et al. *Obrazy příběhů – příběhy obrazů*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5734-0.
18. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-408-3.
19. VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Parta, 2009. ISBN 978-80-7320-137-1 (váz.).
20. *Velký sociologický slovník I. svazek A-O*. redakční rada Miloslav Petrušek et al., bibliografická spolupráce Vladislav Dudák et al. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.
21. ZÍCHA, Z. *Úvod do speciální výtvarné výchovy*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1981.

Seriálové publikace

1. VALENTA, M. Outsider art a umělci s mentálním postižením. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 4. ISSN 1211-2720.

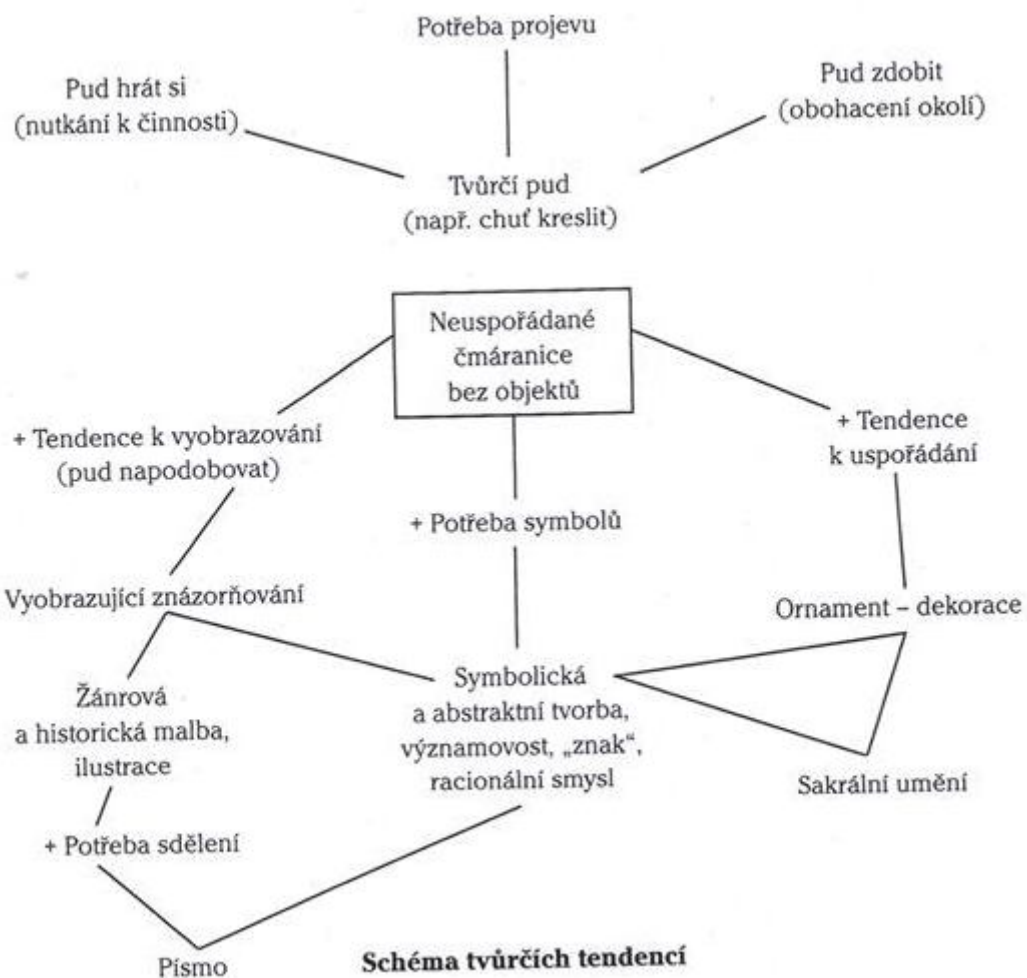
Elektronické zdroje

1. *a non-profit organisation*. [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <<http://www.abcd-artbrut.net/spip.php?article1147>>.
2. *Dva pražské projekty pro výtvarníky s mentálním hendikepem hledají nové tvůrce*. [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <<http://www.downsyndrom.cz/aktuality/231/dva-prazske-projekty-pro-vytvarniky-s-mentalnim-hendikepem-hledaji-nove-tvurce.html?pg=4>>.
3. *European Outsider Art Association*. [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.outsiderartassociation.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=10&line=bg_rod.png&Itemid=7>.
4. GOTTFRIEDOVÁ DULÍKOVÁ, J. *Art brut: Vize je skutečnost*. [online]. Diplomová práce. Brno: Fakulta výtvarných umění Vysokého technického učení v Brně. 2007. Vedoucí diplomové práce PhDr. Pavel Ondračka. [cit. 2013-02-07]. Dostupné z: <<http://www.unart.cz/gottfriedova/diplomka-web.pdf>>.
5. HORÁKOVÁ, K. *Zkušenost s art brut*. [online]. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra výtvarné výchovy. 2008. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Petra Vláčilová. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/81150/pedf_b/Zkusenost_s_art_brut.txt>.

6. *Kdo jsme*. [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <<http://inventura.org/>>.
7. KOPÁČ, R. *Když se ozvou vnitřní hlasy*. [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <<http://magazinuni.cz/ruzne/kdyz-se-ozvou-vnitri-hlasy/>>.
8. *Mentální vrstevnice II. – Tváře*. [online]. [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <<http://www.artinbox.cz/?p=2685>>.
9. *O co tady běží...* [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <<http://www.normalfest.cz/o-festivalu.htm>>.
10. [online]. [cit. 2013-02-07]. Dostupné z: <<http://www.artbrut.cz/>>.
11. [online]. [cit. 2013-02-07]. Dostupné z: <<http://uo.charita.cz/res/data/001/000274.pdf>[cit. 2013-02-07]>.
12. *Pozvánka na výstavu*. [online]. [cit. 2013-02-07]. Dostupné z: <<http://www.klic-css.cz/news/pozvanka-na-vystavu/>>.

Seznam příloh

Schéma tvůrčích tendencí	Příloha A
Vývojová stádia dětské kresby	Příloha B
Souhlas opatrovníka	Příloha C
Obrazová příloha	Příloha D

Zdroj: PRINZHORN, H. *Výtvarná tvorba duševně nemocných*. Řevnice, 2009. s. 36.

Vývojová stádia dětské kresby

dle Cyrila Burta (1932)

1. Čmáranice – věk 2 až 5 let:

- a) nezáměrné, náhodné čmárání, čistě svalové pohyby ramena, obvykle zprava doleva
- b) záměrné čmárání – někdy je dítě i pojmenuje
- c) napodobované čmárání – pohyby celé paže jsou vystřídány pohyby zápěstí, později prstů, snaha napodobit pohyby dospělého
- d) lokalizované čmárání, snaha o znázornění význačných částí objektu

2. Linie – 4 roky, rozvíjí se zřetelná kontrola, první tvary – kruh, hlavonožci

3. Popisný symbolismus – 5 až 6 let, první postava jako schéma

4. Popisný realismus – 7 až 8 let, kresby jsou spíše logické než vizuální (dítě kreslí to, co o předmětu ví, a ne, jak jej vidí, absence perspektivy, transparentnost, objevuje se profil

5. Vizuální realismus – 9 až 10 let, od kreslení z paměti ke kreslení podle předlohy, pokus o znázornění perspektivy, prolínání, stínování, zkratky

6. Potlačení – 11 až 14 let, rozčarování, větší důraz na verbální projev, ztráta odvahy

7. Umělecké oživení – 15 let

Zdroj: ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha, 2008. s. 103-104.

SOUHLAS OPATROVNÍKA

Já, níže podepsaný **Petr Kuchař**, nar. 28. 5. 1953, jako opatrovník mé sestry **Aleny Kuchařové**, nar. 16.12. 1954 souhlasím s tím, aby **Zuzana Štěpánová**, nar. 1.12.1983, ve své bakalářské práci s názvem „Art brut a tvůrci s mentálním postižením“, kterou zpracovává v rámci kombinovaného studia oboru Speciálně pedagogická andragogika na Univerzitě Palackého v Olomouci použila tyto informace, údaje a produkty:

- jméno, příjmení a rok narození paní Kuchařové
- název a adresa zařízení, v němž je paní Kuchařové poskytována sociální služba
- základní informace o rodinném zázemí a získaném vzdělání
- základní informace o zdravotním stavu a úrovni poznávacích a motorických schopností
- fotografie zachycující paní Kuchařovou při tvorbě
- kopie výtvarných prací paní Kuchařové

Veškeré informace o paní Kuchařové a fotografie budou použity pouze v rámci vypracování bakalářské práce a budou zveřejněny způsobem, který bude v zájmu dotčené osoby a nebude v rozporu s dobrými mravy.

Bakalářská práce bude použita pouze pro účely řádného ukončení bakalářského studia dle platných směrnic univerzity pro průběh státních závěrečných zkoušek.

Dne 08.04.2014.....

.....
podpis

Zařízení Marianum, p.o. z leteckého pohledu (zdroj: archiv Marianum, p.o.)

kresba paní Kuchařové s využitím fixu

ukázka prezentace díla paní Kuchařové (vystřížený motiv)

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Zuzana Štěpánová
Katedra nebo ústav:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Prof. PaedDr. Milan Valenta, PhD.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Art brut a tvůrci s mentálním postižením
Název v angličtině:	Art Brut and the Authors with Mental Disability
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá fenoménem art brut v kontextu výtvarné tvorby autorů s mentálním postižením. Popisuje umělecký směr art brut a jeho specifickou oblast: tvorbu lidí s mentálním hendikepem. Dalším tématem, které práce zkoumá, je vliv tvorby lidí s mentálním postižením na jejich integraci do společnosti. Práce představuje výjimečnou autorku s mentálním postižením a z laického pohledu zkoumá její dílo.
Klíčová slova:	Art brut, mentální postižení, mentální retardace, umění, výtvarné umění, integrace
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with the phenomenon of Art Brut in context of creative work of the authors with mental disability. It describes the artistic movement Art Brut and its specific part: work of people with mental handicap. Another topic mentioned in the bachelor thesis is the influence of production of those people on their integration to the society. The thesis introduces an outstanding author with mental disability and analyses her work from nonspecialist point of view.
Klíčová slova v angličtině	Art Brut, mental disability, mental retardation, art, creative art, integration
Přílohy vázané k práci:	Schéma tvůrčích tendencí, Vývojová stádia dětské kresby, Souhlas opatrovníka, Obrazová příloha
Rozsah práce:	68 s.
Jazyk práce:	čeština